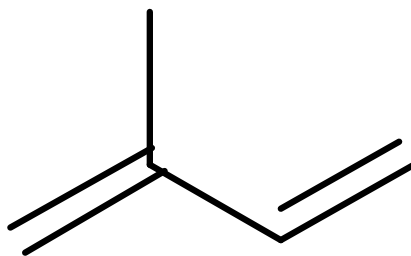

Isoprenoidy

- jsou produkovány živou hmotou na všech stupních její organizovanosti
- mají zásadní význam pro životní funkce

Termín isoprenoidy

- odvozen od hypotetického pětiuhlíkatého stavebního kamene – isoprenu (2-methyl-1,3-butadienu)

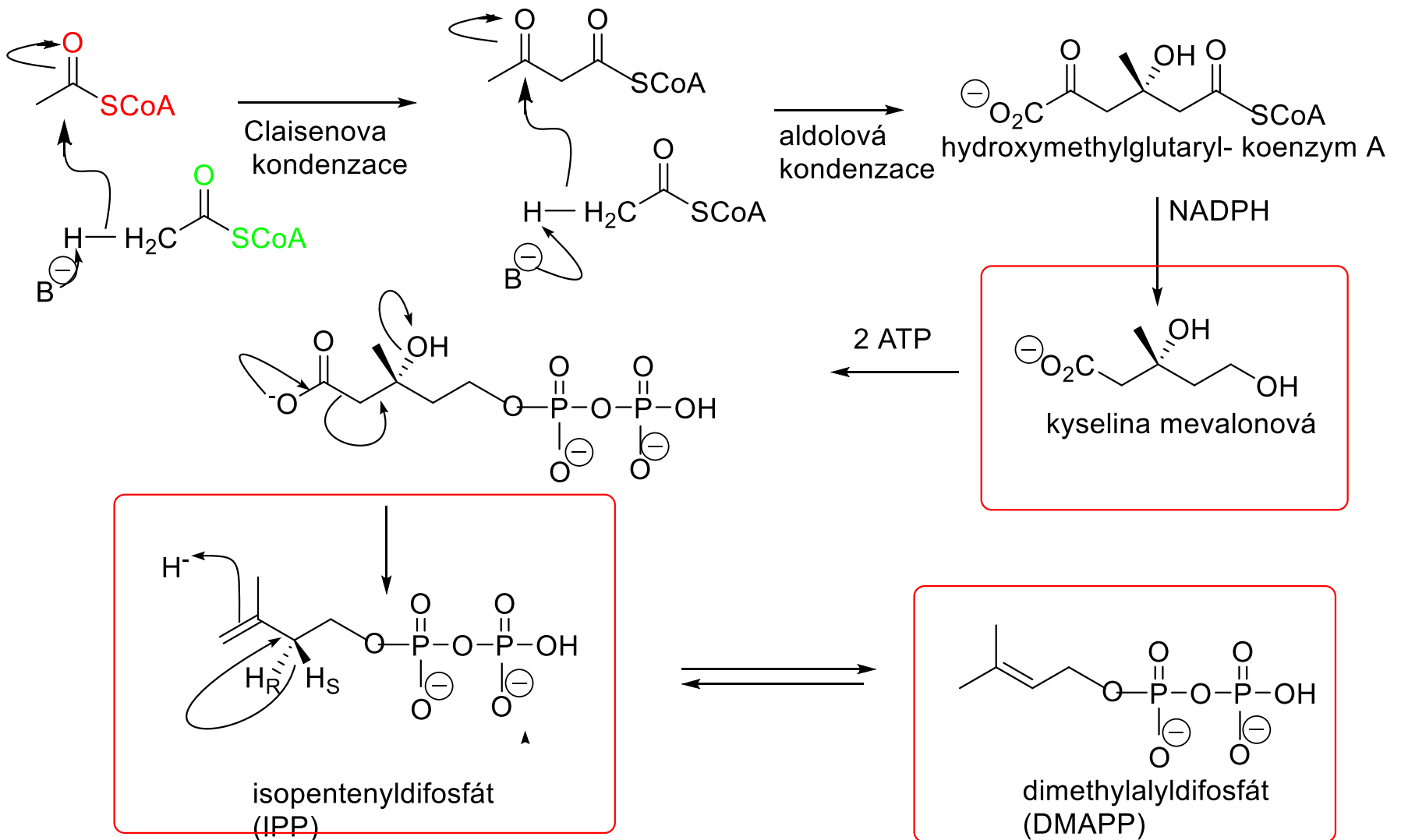
- 20tá léta 20. století – L. Ruzicka – isoprenové pravidlo

Terpenoidy

• skupina	počet jednotek	skelet
• monoterpeny	2	C_{10}
• seskviterpeny	3	C_{15}
• diterpeny	4	C_{20}
• sesterpeny	5	C_{25}
• triterpeny	6	C_{30}
• tetraterpeny (karotenoidy)	8	C_{40}
• polyprenoidy (kaučuk)	n	$(C)_{5n}$

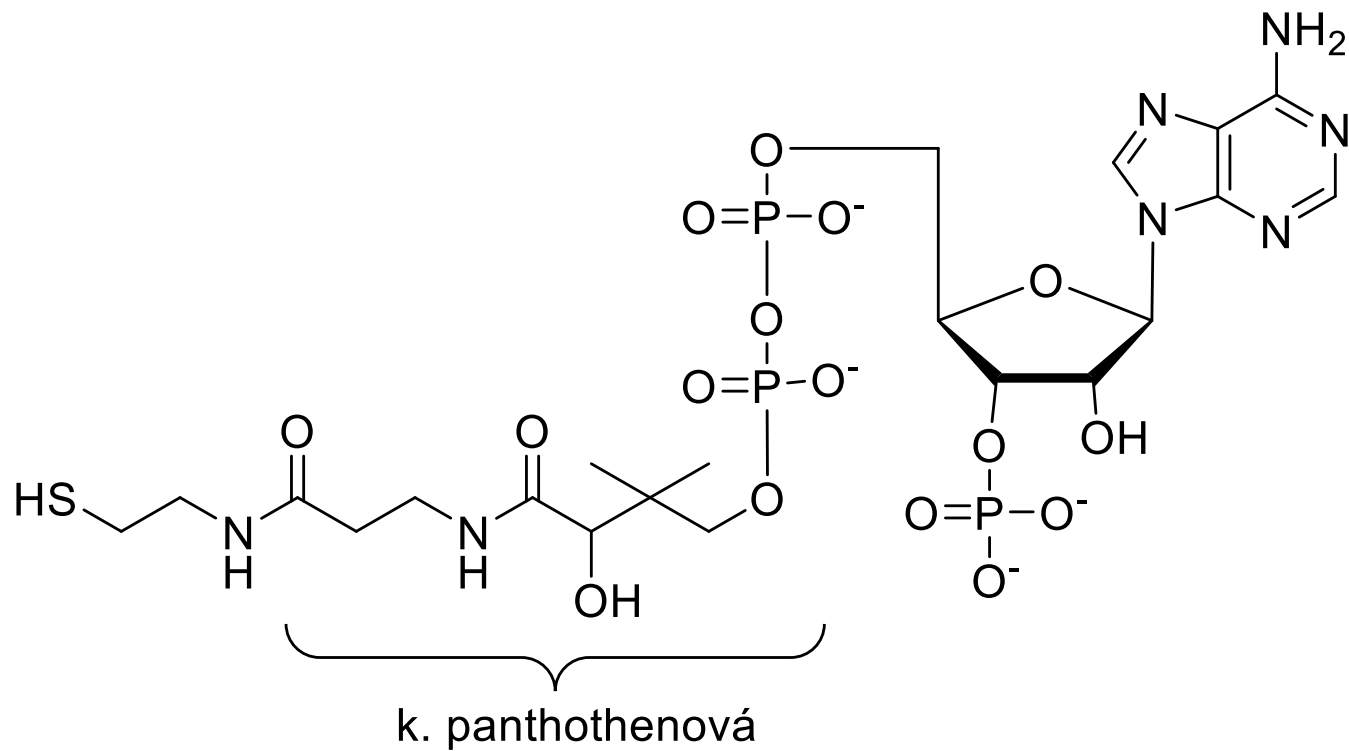
Biosyntéza isoprenoidů

kyselina mevalonová

Bloch, Lynen, Cornforth, Popjak - Nobelova cena 1964

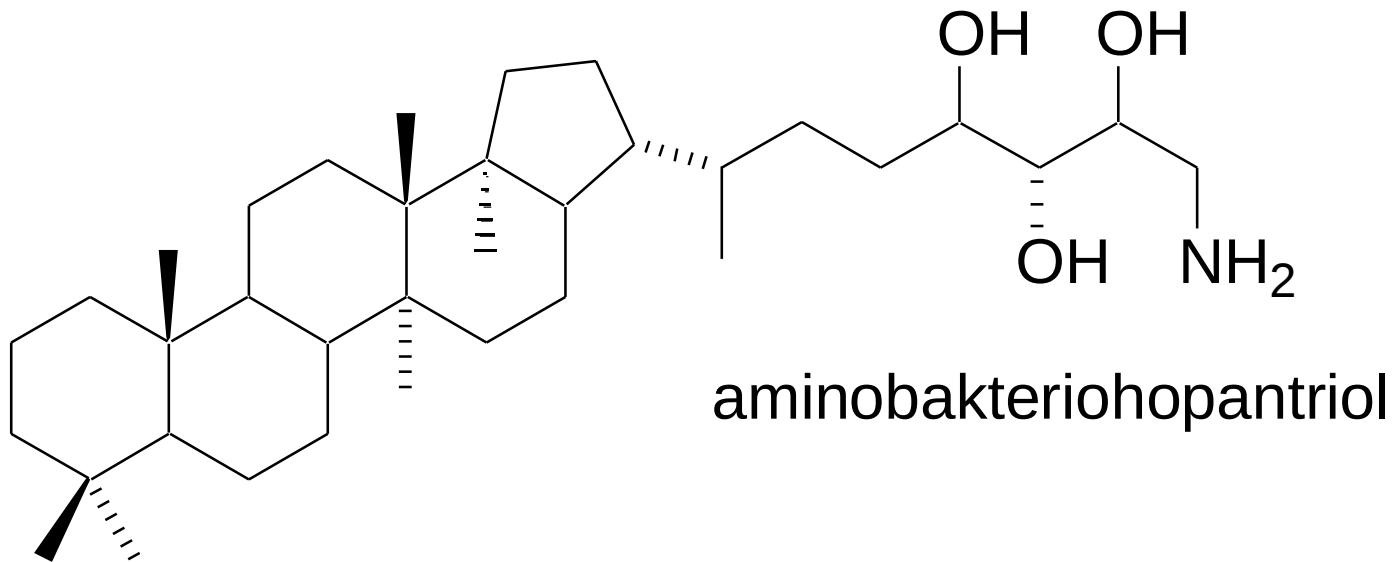
Koenzym A (CoA)

Alternativní biosyntéza isoprenoidů

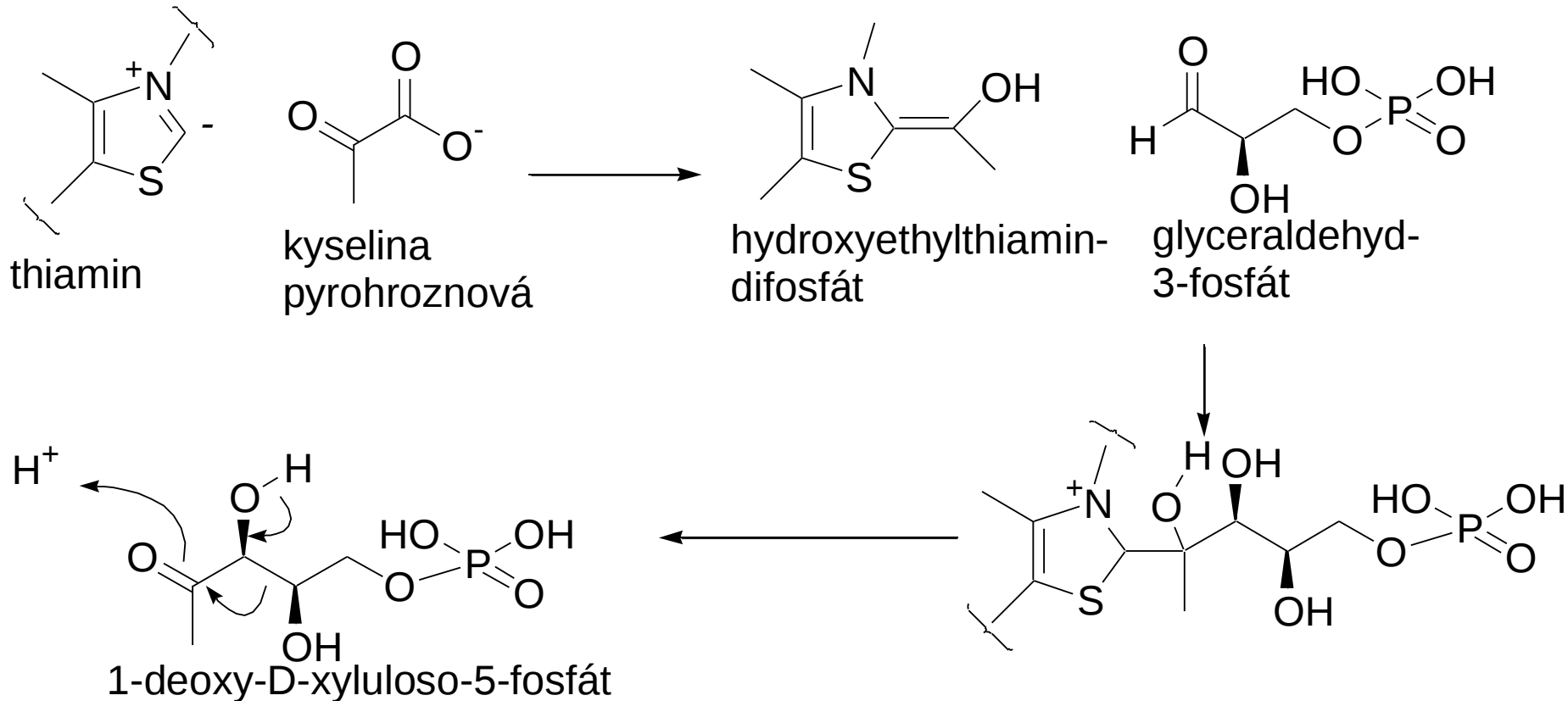
Methyl-D-erythriol-4-fosfátová dráha (MEP)

nebo Deoxyxylulozofosfátová (DPX)

Biosyntéza isoprenoidů

(kyselina pyrohroznová a glyceraldehyd,
MEP dráha)

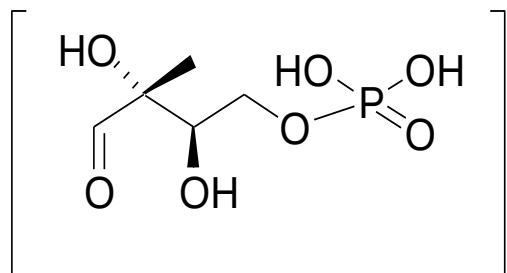

Biosyntetická dráha založená na Methyl-D-erythriol-4-fosfátu

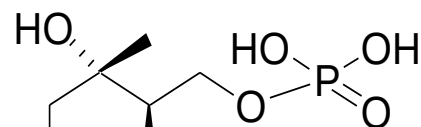
Nemevalonátová dráha (MEP)

1-deoxy-D-xyluloso-5-fosfát

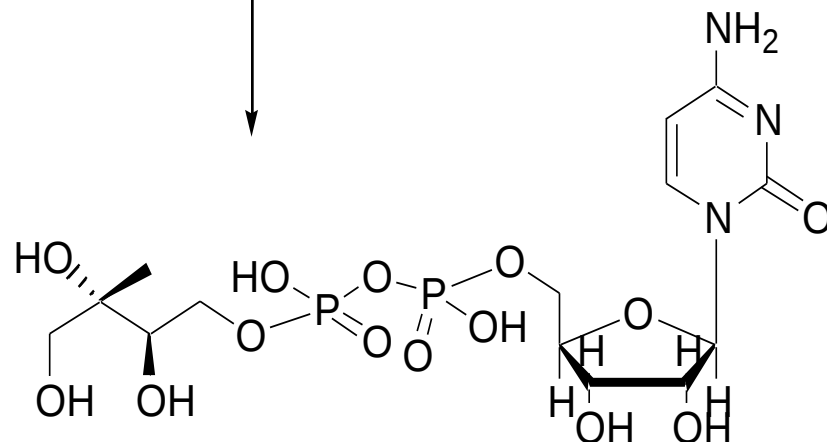
↓
reduktoisomerasa
inhibice fosmidomycinem

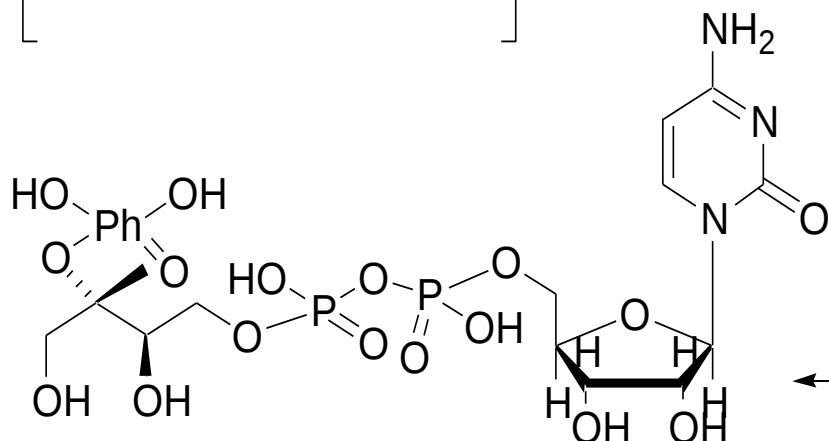
NADPH

2-C-methyl-D-erythriol-4-fosfát

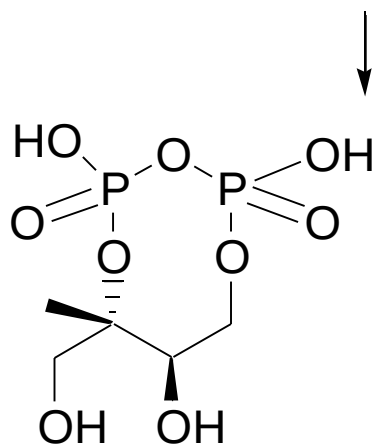

4-difosfocytidyl-2-C-methyl-D-erythriol

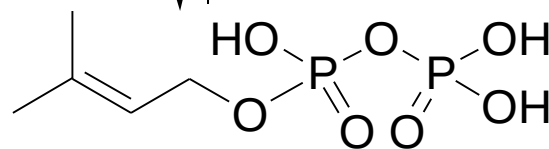
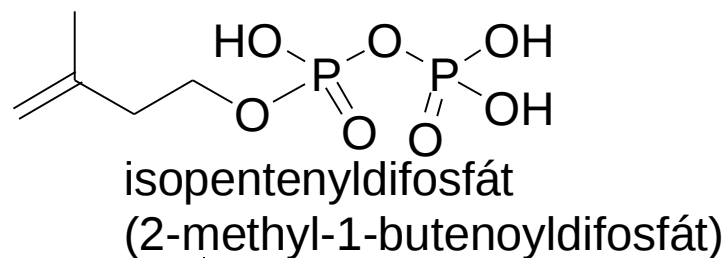

4-difosfocytidyl-2-C-methyl-D-erythriol-2-fosfát

Biosyntetická dráha založená na Methyl-D-erythriol-4-fosfátu Nemevalonátová dráha (MEP) 2

2-C-methyl-D-erythriol-
2,4-cyklodifosfát

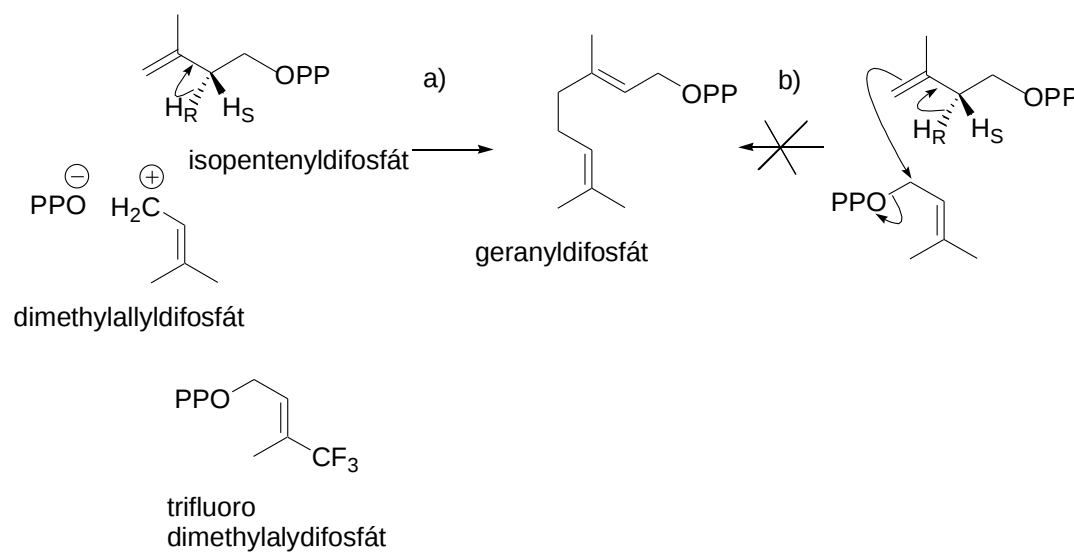

dimethylalyl difosfát
(2-methyl-2-butenoyl difosfát)

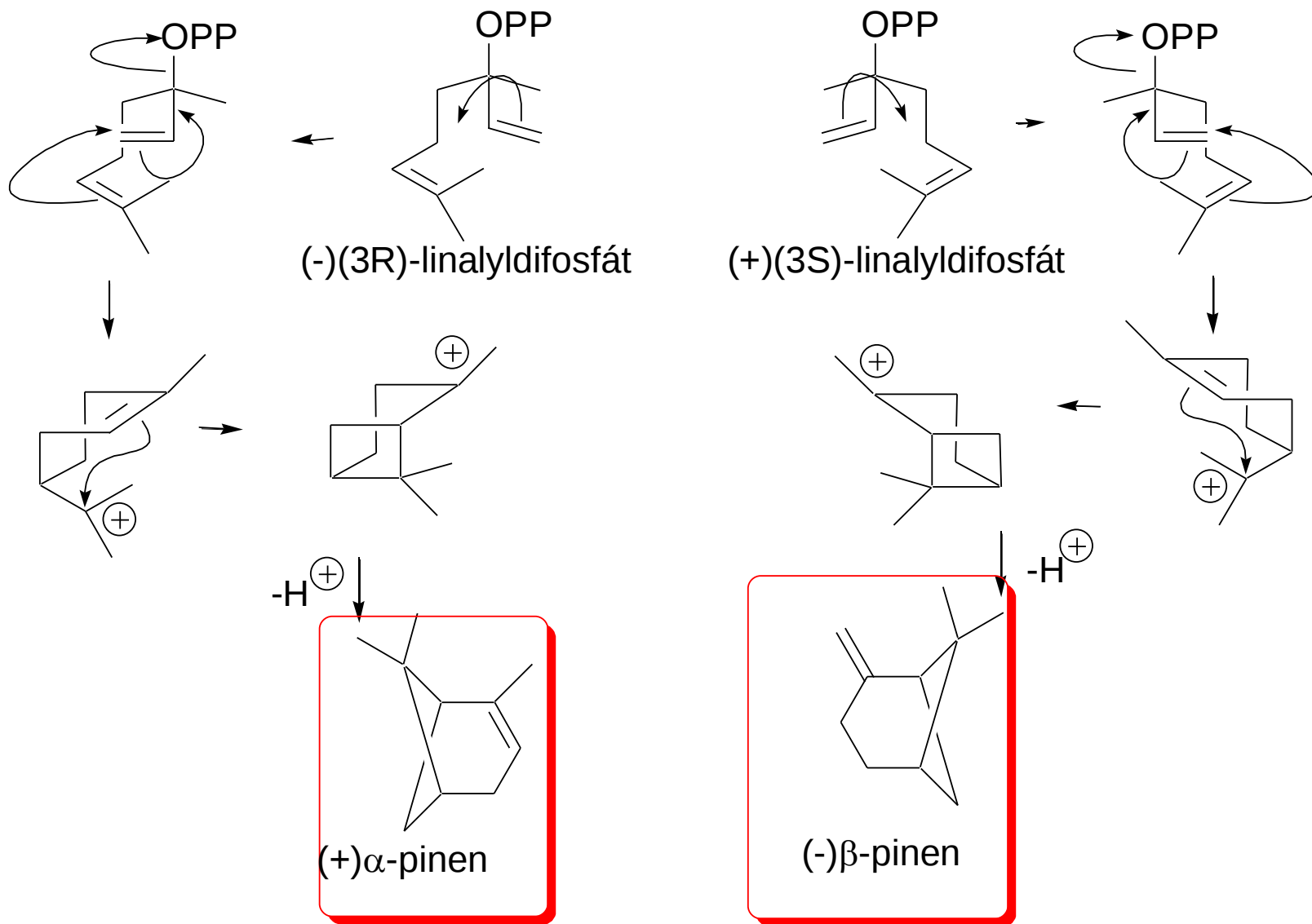
Uplatnění při biosyntéze

- mevalonátová cesta –
 - seskviterpenoidy, triterpenoidy
- **MEP** (methyl-erythriol fosfát nebo také pyruvátová) dráha – mono-, diterpenoidy, karotenoidy, polyprenoidy

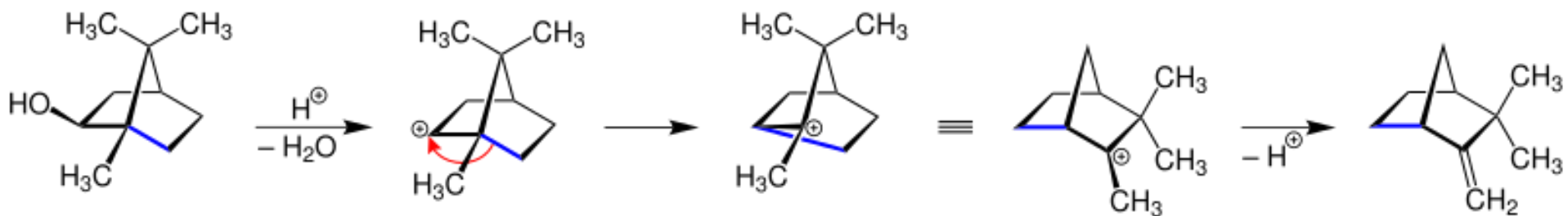
Spojování isoprenoidních jednotek

Cyklizace geranylového řetězce

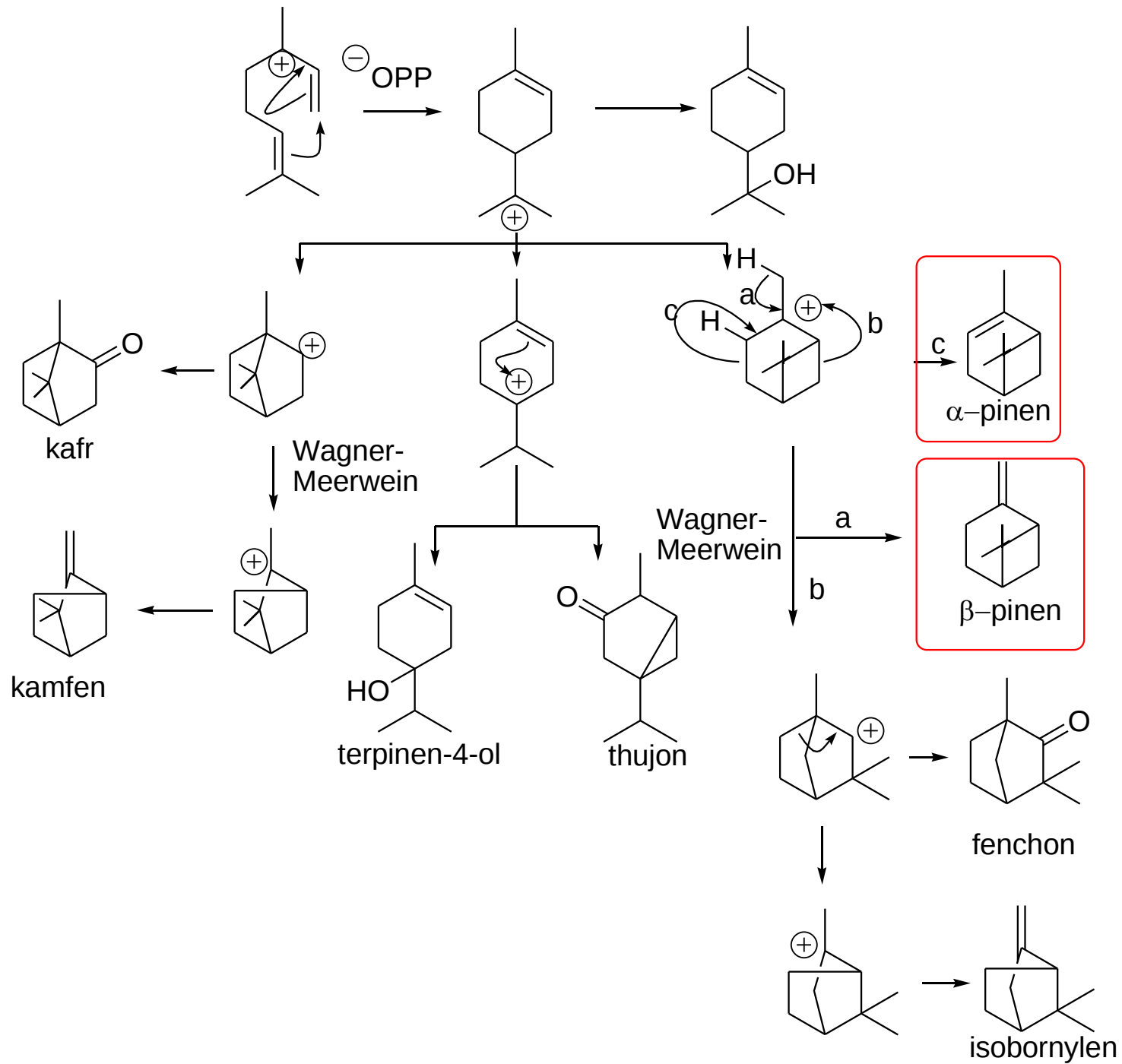

Wagner-Meerweinův přesmyk

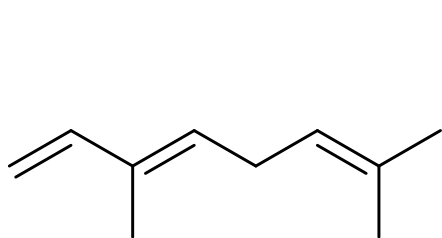

borneol

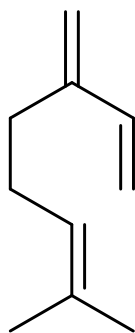
kamfen

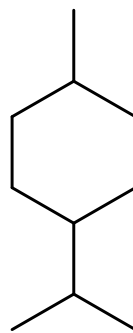
Příklady skeletů monoterpenů

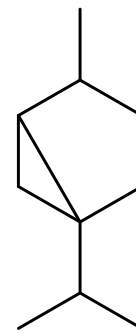
trans-b-ocimen

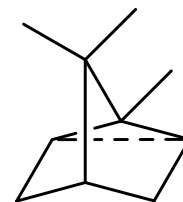
myrcen

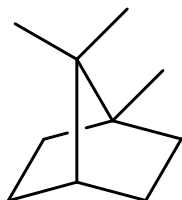
p-menthan

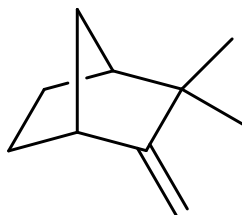
thujan

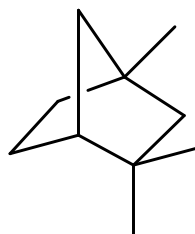
tricyklen

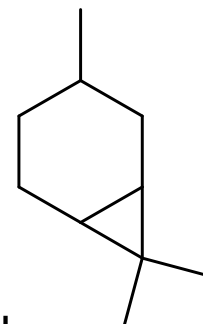
bornan

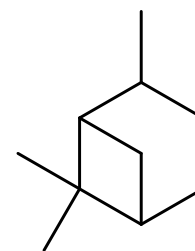
kamfen

fenchan

karan

pinan

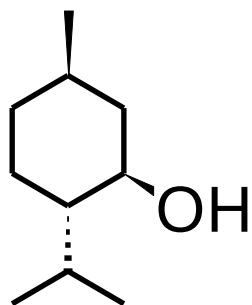
Terpeny

- acyklické
- monocyklické
- bicyklické
- uhlovodíky nasycené, nenasycené
- alkoholy
- aldehydy, ketony
- kyseliny, laktony
- epoxidy, furanové deriváty
- peroxidy

Terpeny

- velká variabilita struktur a biologických účinků
- využívá je farmaceutický průmysl, potravinářství, parfumerie
- jsou součástí etherických olejů
- získávají se destilací s vodní parou nebo extrakcí

Menthol

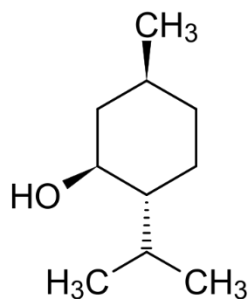

menthol

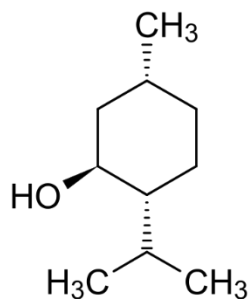

máta peprná

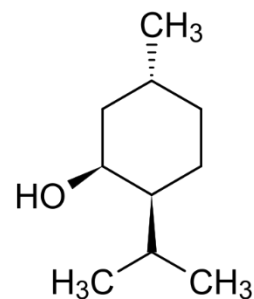
(+)-Menthol

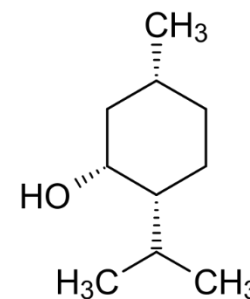
(+)-Isomenthol

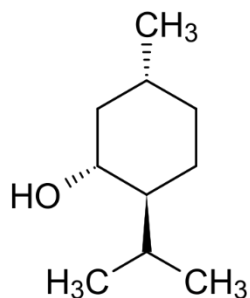
(+)-Neomenthol

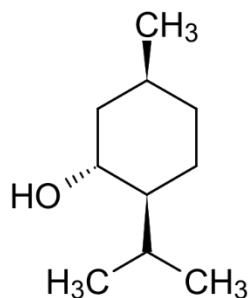
(+)-Neoismomenthol

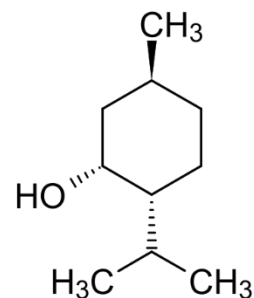
(-)-Menthol

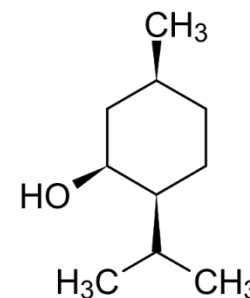
(-)-Isomenthol

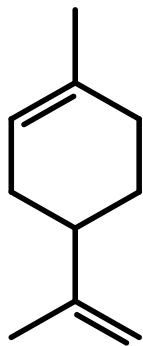
(-)-Neomenthol

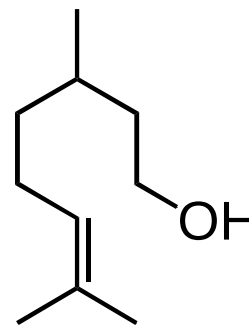
(-)-Neoismomenthol

Vonné látky

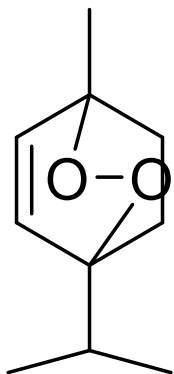

limonen
(+, D, 4R)
citrusy
(-, L)
borovice

β -citronellol
(-) růže
(+) citrusy

Další užitečné terpeny

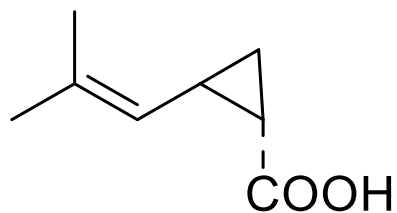
Askaridol

anthelmitikum

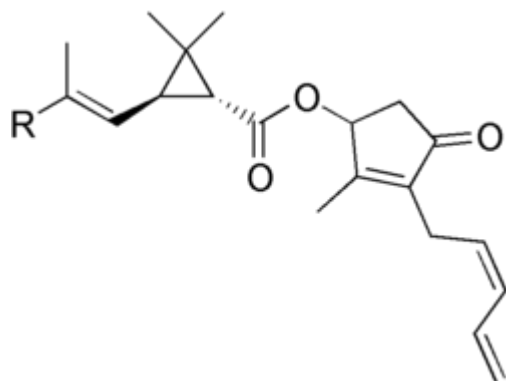

- **Dysphania ambrosioides,**
- **dříve Chenopodium ambrosioides, Merlík vonný**

Další užitečné terpeny

Kyselina chrysantémová

pyrethriny

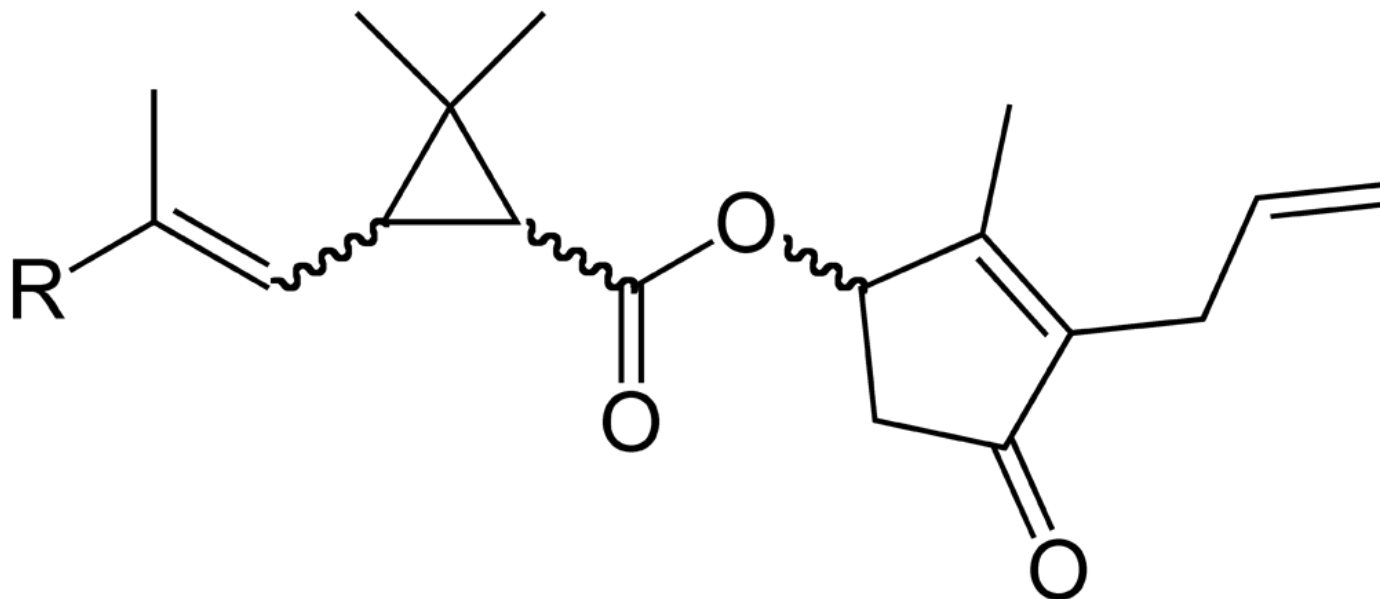
Pyrethrin I, R = CH₃
Pyrethrin II, R = CO₂CH₃

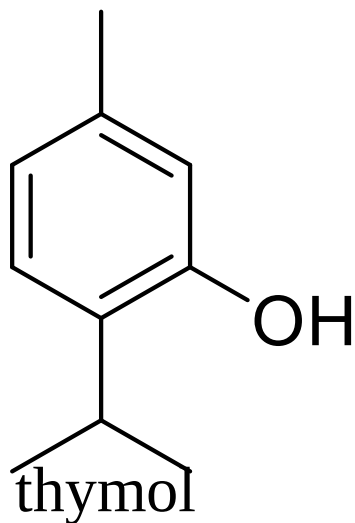
Chrysanthemum cinerariaefolium

Pyrethroids

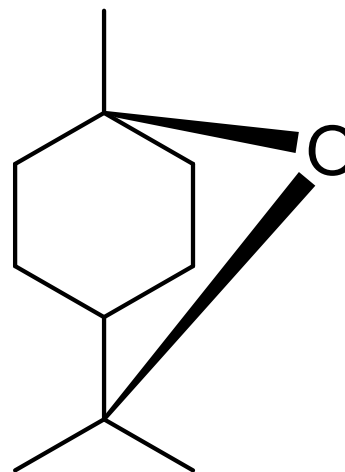
- Allethrin (součástí přípravku Raid)

Další užitečné terpeny

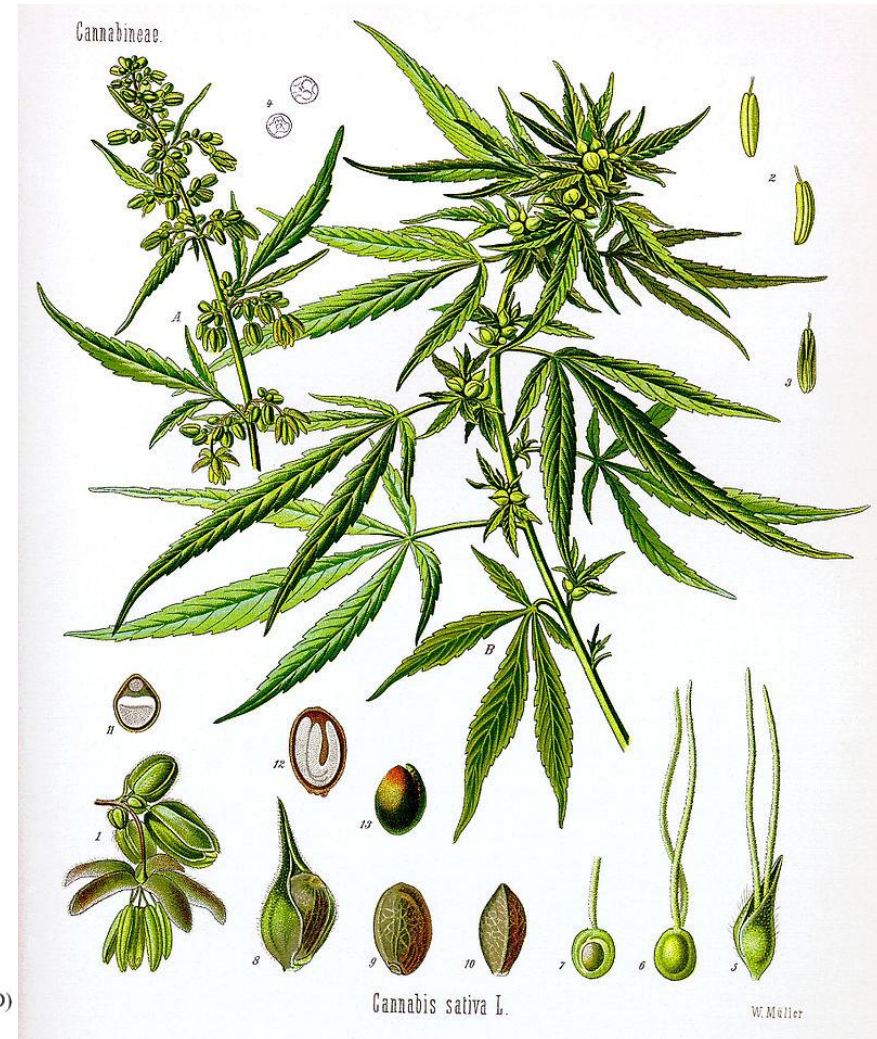
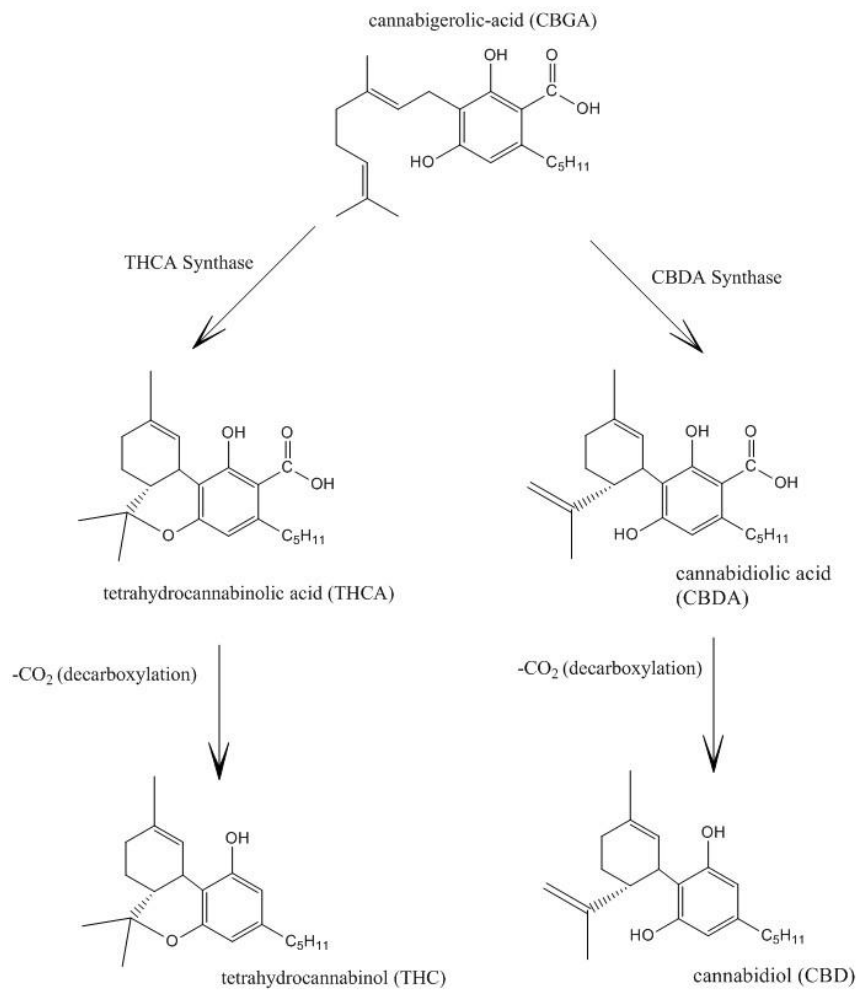
1,8-cineol

1,3,3-trimethyl-2-oxabicyklo[2,2,2]oktan

cannabinoidy

Seskviterpeny

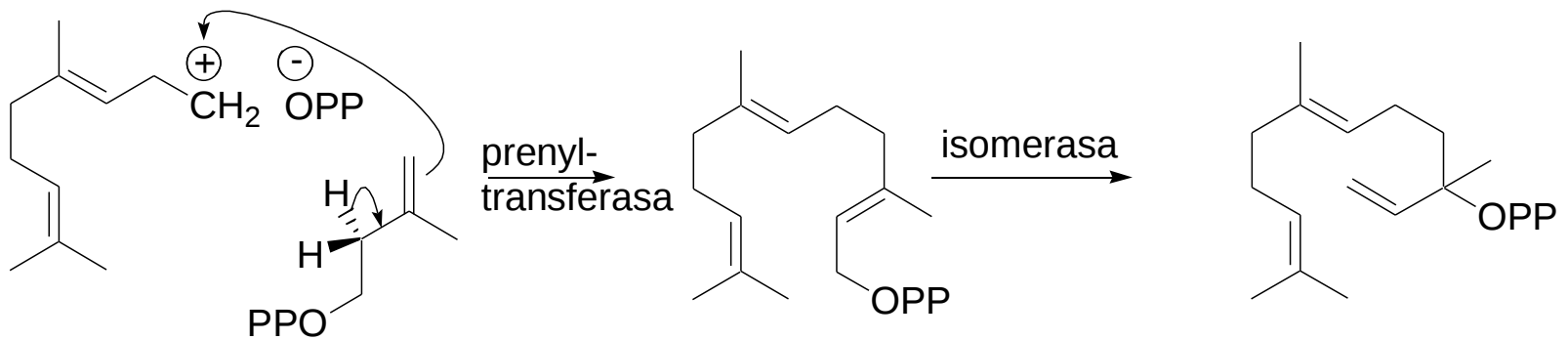
3 isoprenové jednotky – 15 uhlíků - spojení hlava – pata

- acyklické
- monocyklické
- bicyklické
- uhlovodíky nasycené, nenasycené
- alkoholy
- aldehydy, ketony
- kyseliny, laktony
- ethery

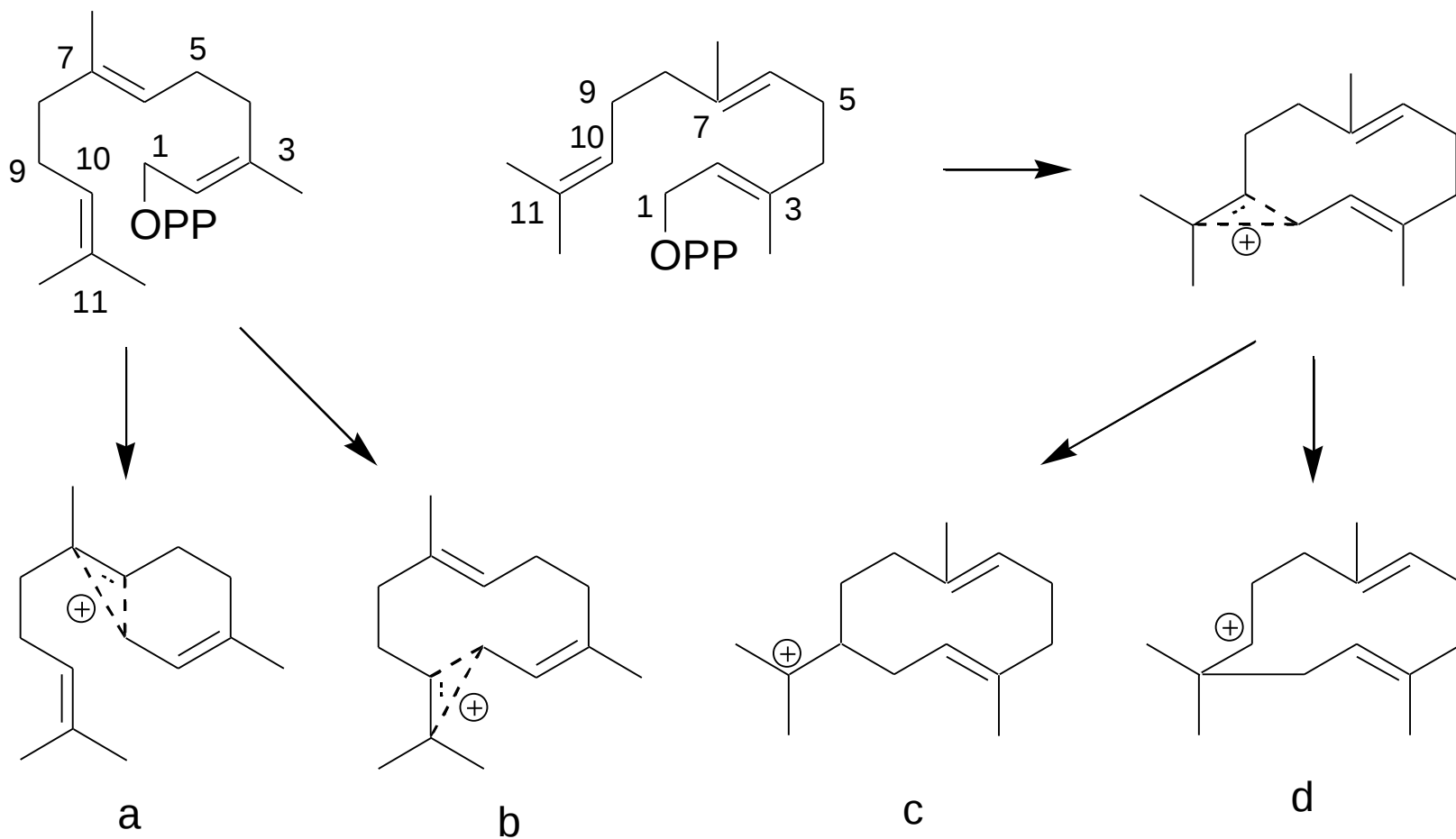
Seskviterpeny

- etherické oleje, součásti balzámů a smol
- variabilní struktury i biologická aktivita
- využití – farmaceutický průmysl, potravinářství, parfumerie (chemotaxonomie)
- fytoalexiny, ichtiotoxiny, juvenilní hormony, protipožerové látky, alergeny, inhibitory klíčení
- cytotoxické, kancerostatické, antileukemické, antibakteriální

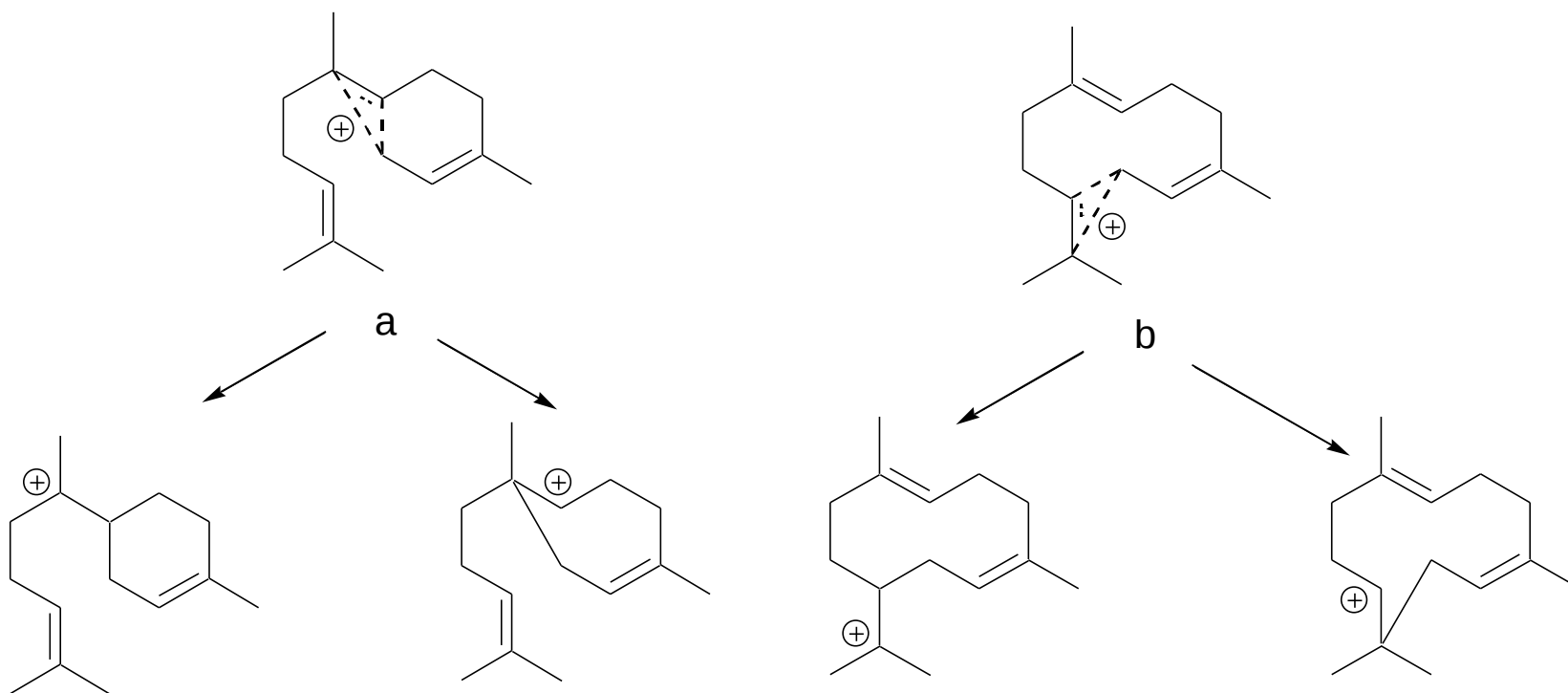
Biosyntéza

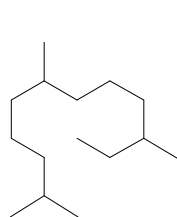
Seskviterpeny- odvození struktur

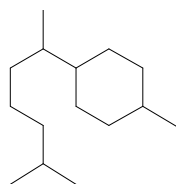
Seskviterpenoidy – odvození struktury

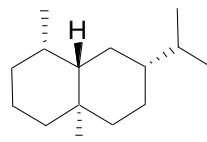
Seskviterpeny – příklady skeletů

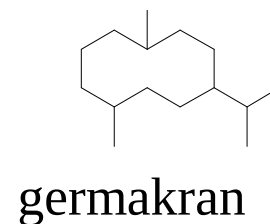
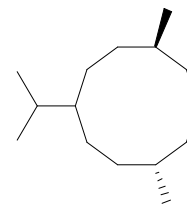
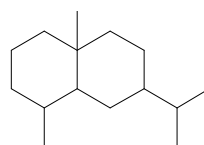
farnesan

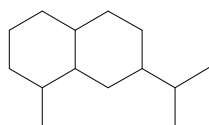
bisabolan

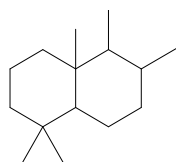
eudesman

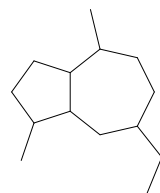
germakran

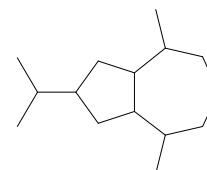
eremofilan

driman

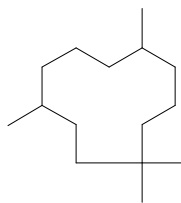

chamazulen

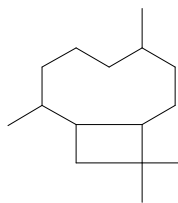

vetivazulen

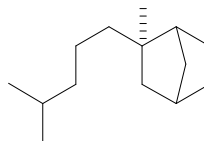
není dodrženo hlava-pata

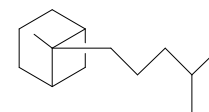
humulan

karyofylan

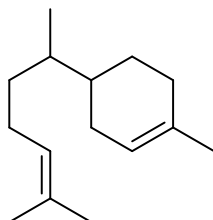
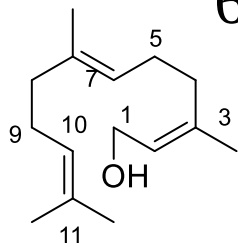
santalan

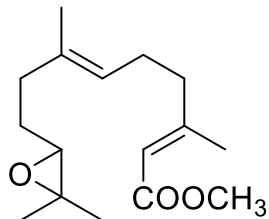
bergamotan

Příklady seskviterpenoidů

6-*E/Z*

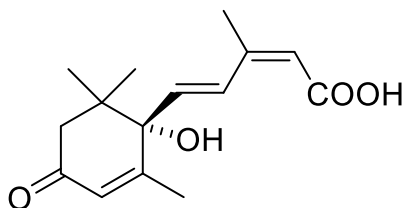

farnesol, lipový květ zingiberin, zázvor

juvabion

juvenilní hormony
působí při metamorfoze hmyzu

kyselina abscisová

specifický endogenní inhibitor vyšších
rostlin

antagonista gibberelinů, obsah se
zvýšuje ve zrajících plodech

Kyselina abscisová

struktura popsána 1964 nezávisle na sobě 3 skupinami na stejném sympoziu (abscise bavlníku, dormance javoru klenu a izolace z vlčího bobu lupiny)

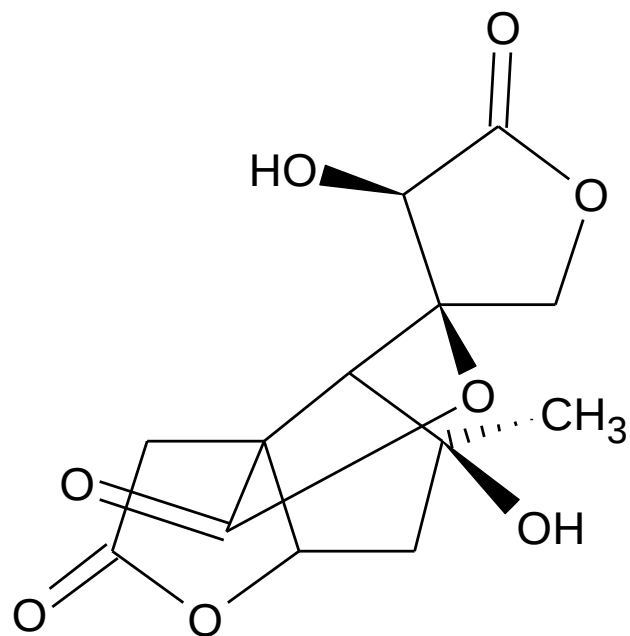
biosyntéza štěpením z violaxantinu (karotenoid)

obsah se zvyšuje při vodním stresu – dochází k uzavírání průduchů inhibuje růst

Obsahové látky Ginkgo biloba

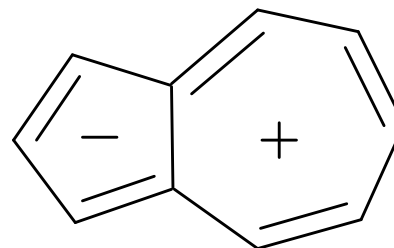
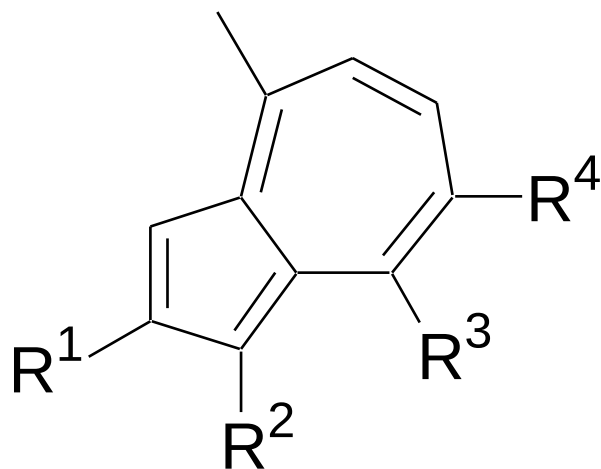
bilobalide

antagonista NMDA receptoru

Azuleny

proazuleny jsou seskviterpenoidy odvozené od bicyclo[3,5,0]dekanu, přecházejí dehydratací, dehydrogenací a dalšími eliminačními reakcemi na modře zbarvené azuleny

azuleny – nejznámější v heřmánkové silici
má protizánětlivé účinky

Diterpeny

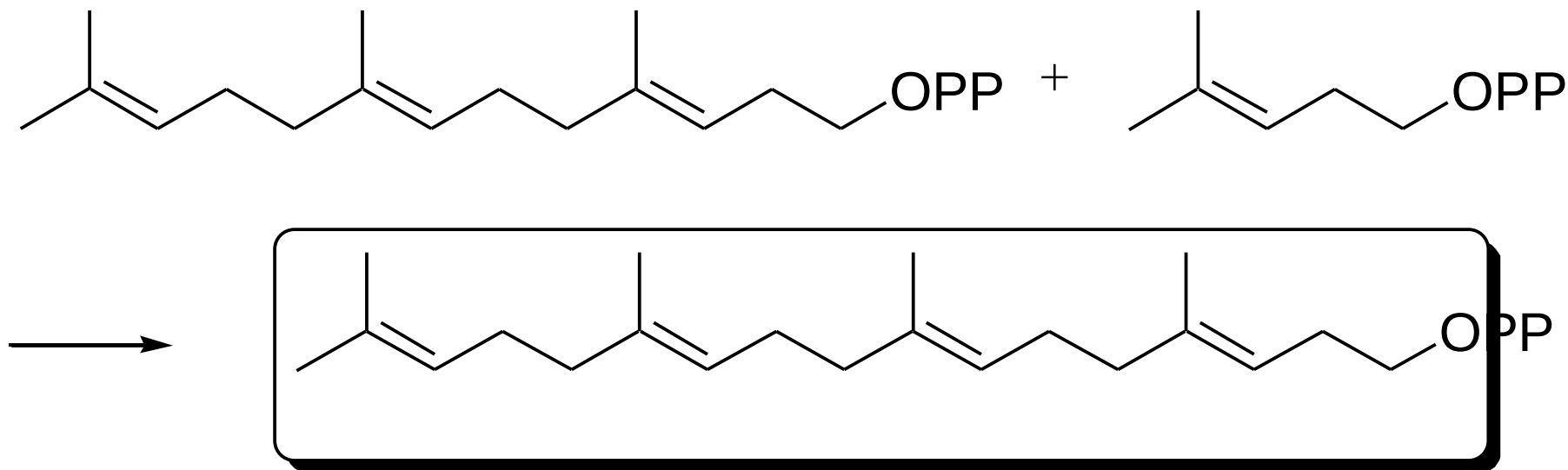
4 isoprenové jednotky, 20 uhlíků, spojení
hlava-pata

acyklické, monocyklické, bicyklické,
tricyklické, tetracyklické, pentacyklické

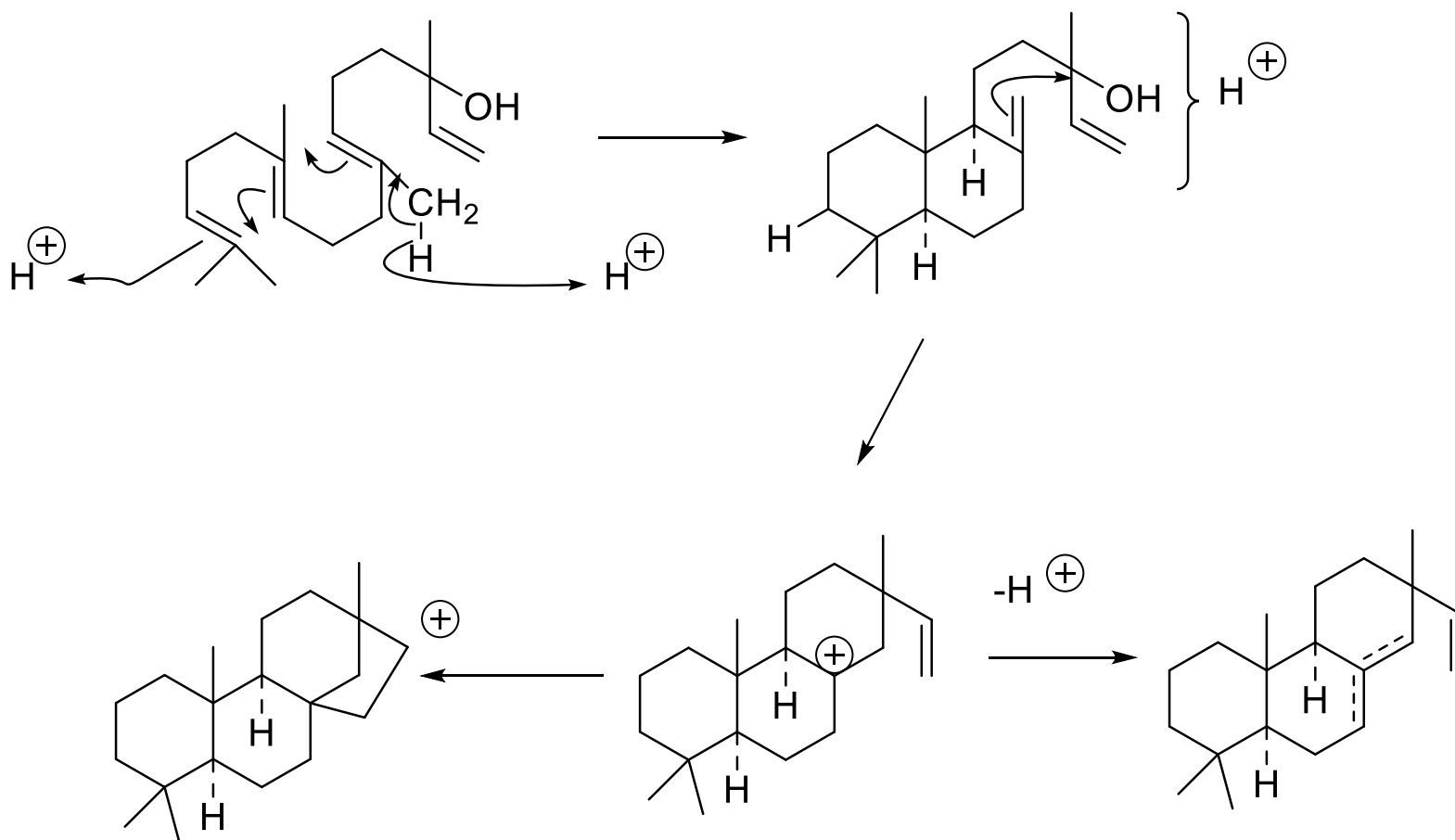
uhlovodíky, alkoholy, aldehydy, ketony,
kyseliny, laktony, ethery, peroxidy, furanové
deriváty

Biosyntéza

připojením další isopentenylidifosfátové
jednotky vzniká z farnesyldifosfátu
geranylgeranioldifosfát

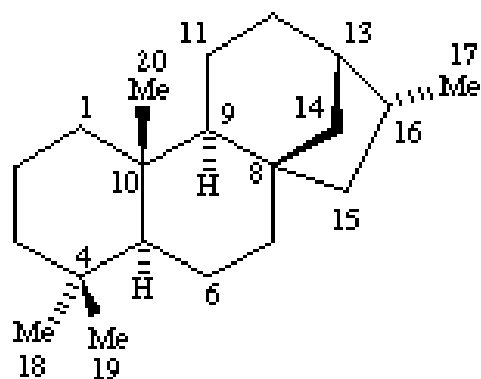

Příklad cyklizace geranylgeranioldifosfátu – vznik základních skeletů

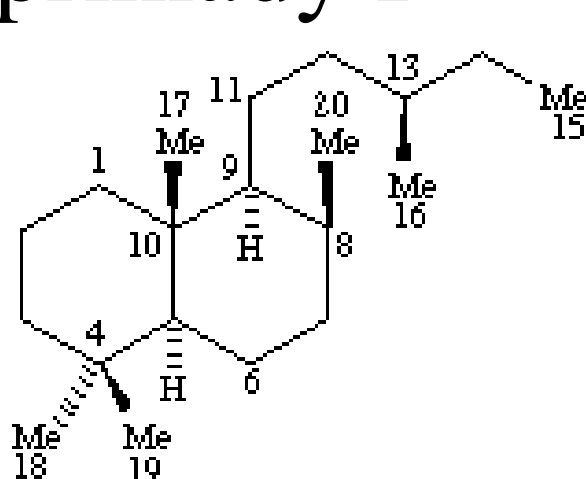

Základní skelety diterpenoidů

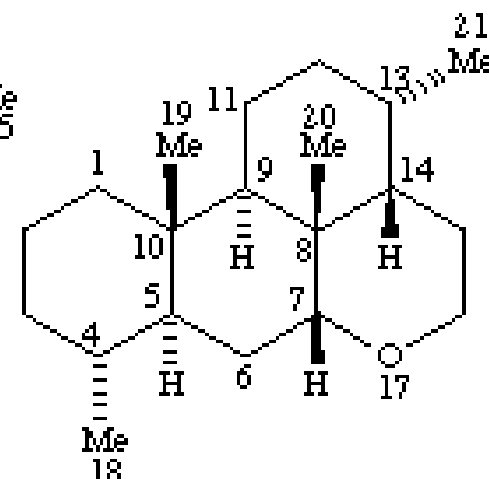
příklady I

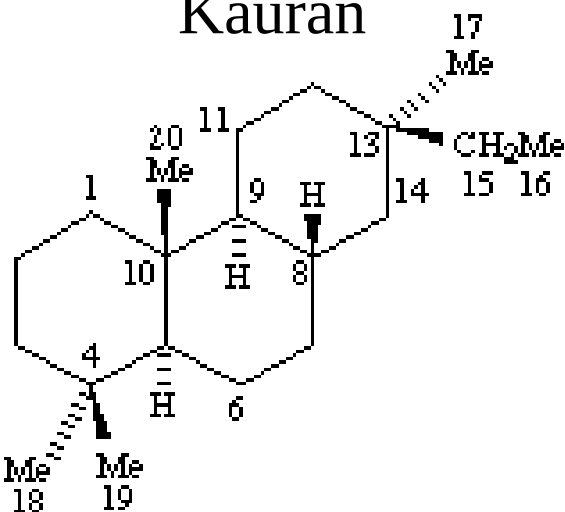
Kauran

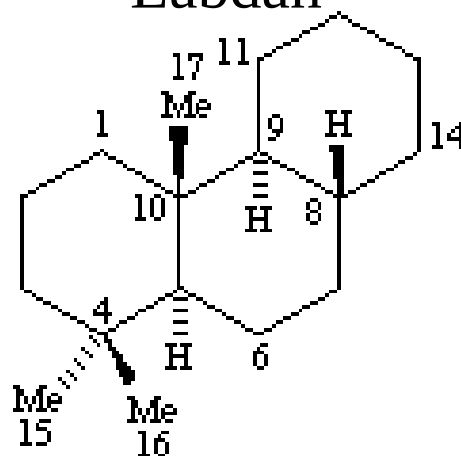
Labdan

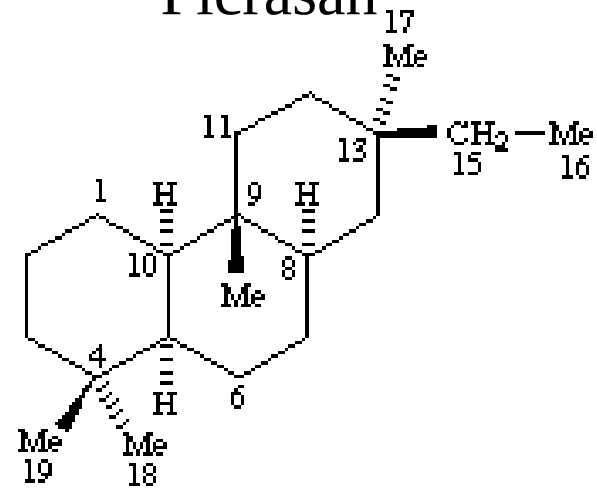
Picrasan

Pimarane

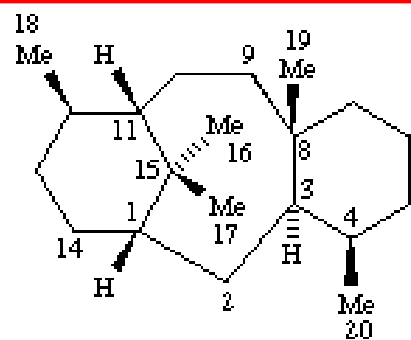
Podocarpane

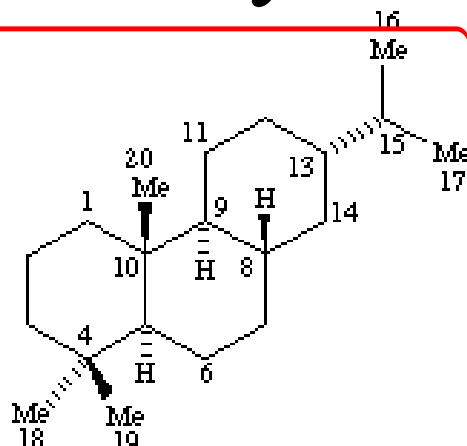
Rosane

Základní skelety diterpenoidů

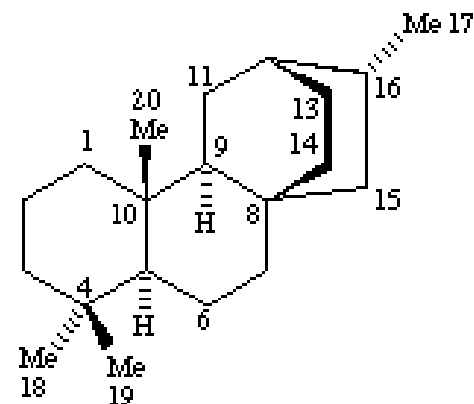
příklady II

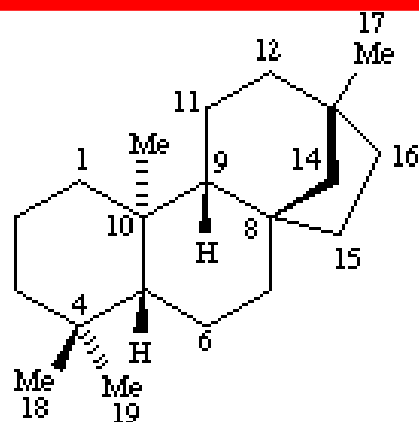
Taxan

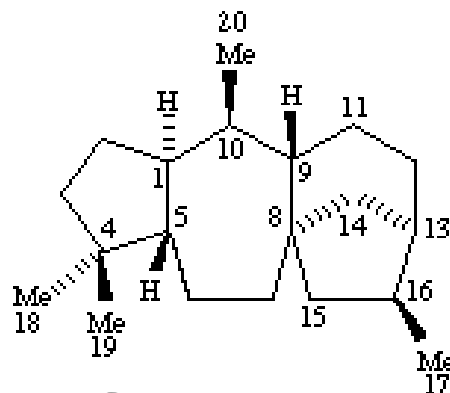
Abietan

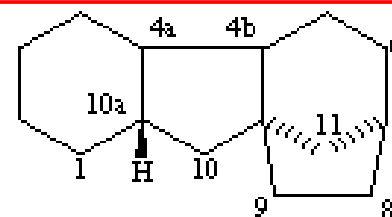
Atisan

Bayeran

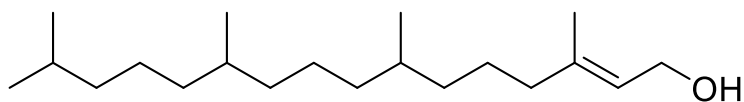
Greynotaxan

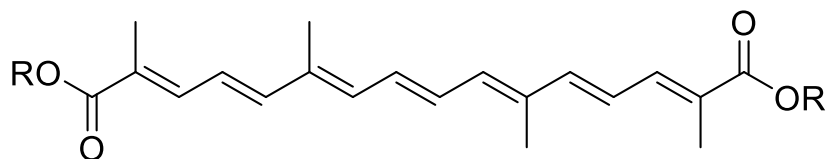
Gibban

Příklady diterpenů

E/Z
↓

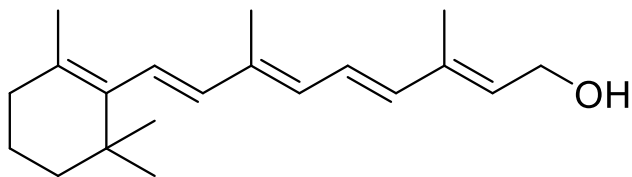

fytol v molekule chlorofylu

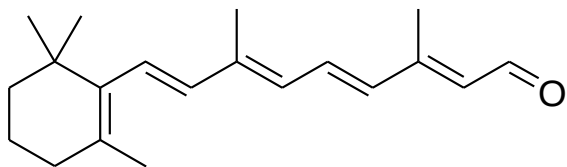
krocetin R = H

krocin R = gentiobiosa

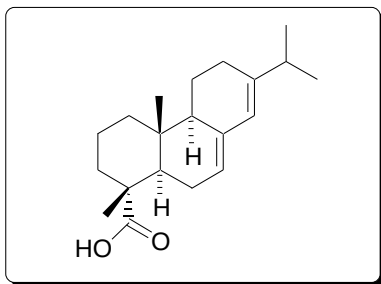
vitaminy A1

retinol, retinal

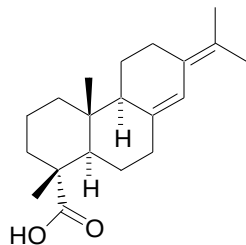

Příklady diterpenů

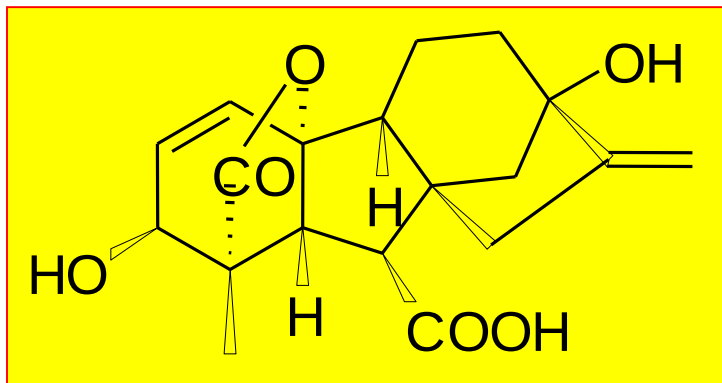
kyselina abietová, kalafuna

kyselina neo-abietová

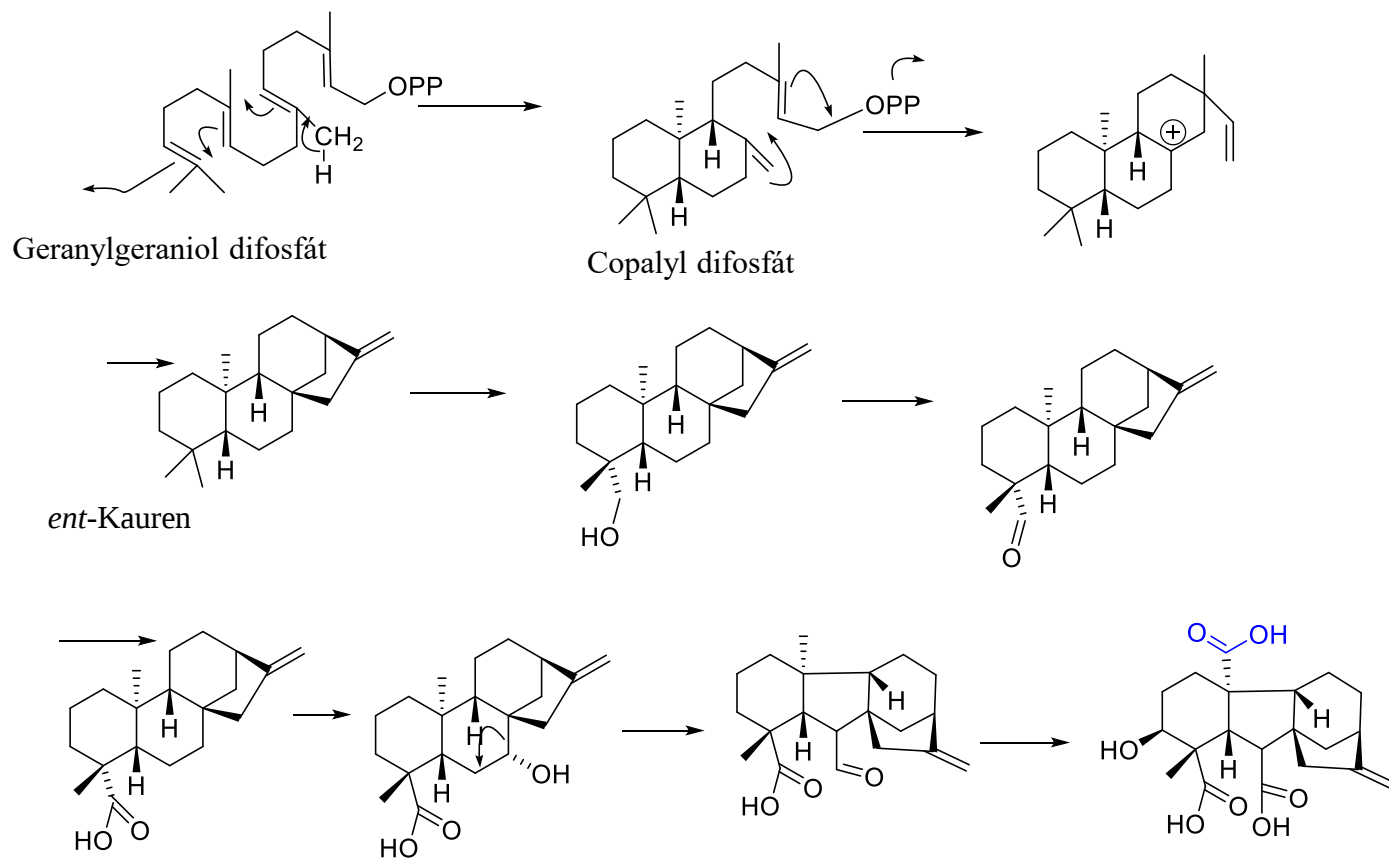
Příklady diterpenů

kyselina giberelová
GA₃

gibereliny cca. 126 (2003), hormony rostlin

Přesmyk *ent*-kauranového skeletu

Gibbereliny

- stimulace dlouhivého růstu nadzemních částí rostlin (auxiny podporují růst všech částí)
- stimulace buněčného dělení
- indukce kvetení u dlouhodených rostlin s přízemní listovou růžicí
- vliv na determinaci pohlaví květů (aplikace gibberelinů zvýší tvorbu samčích květů a potlačí tvorbu samičích květů (okurka, špenát)
- zvýšení a urychlení násady plodů (réva vinná, jablka)
- podporují klíčení semen
- překonání dormance (nutnost ozáření nebo nízké teploty po určité období, jarovizace)

Diterpeny z tisů (*Taxus*)

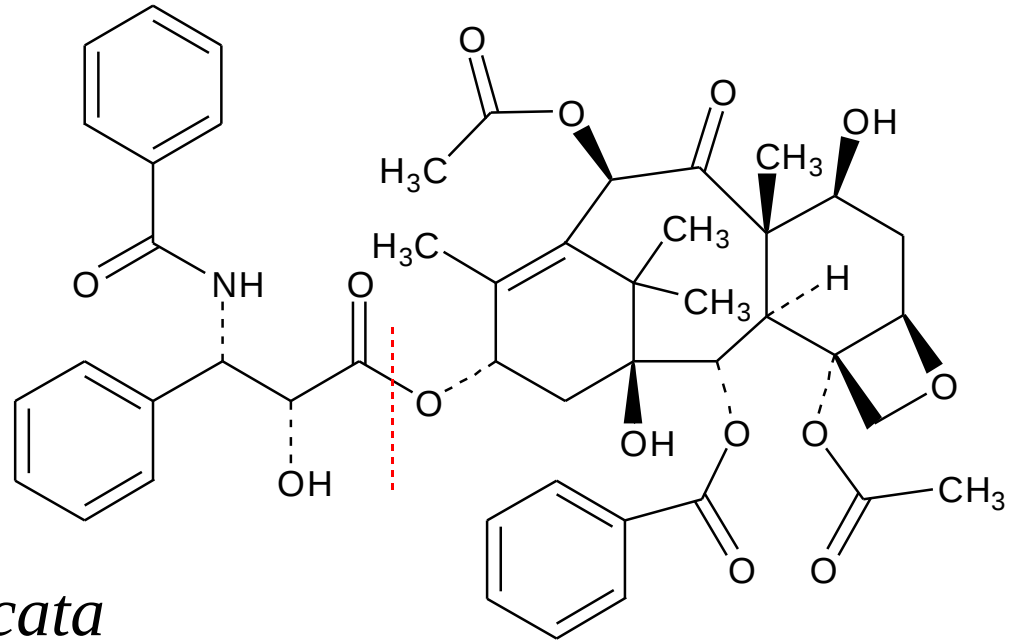
taxol (paclitaxel)

Taxus brevifolia, *Taxus baccata*

taxiny, taxanová skupina

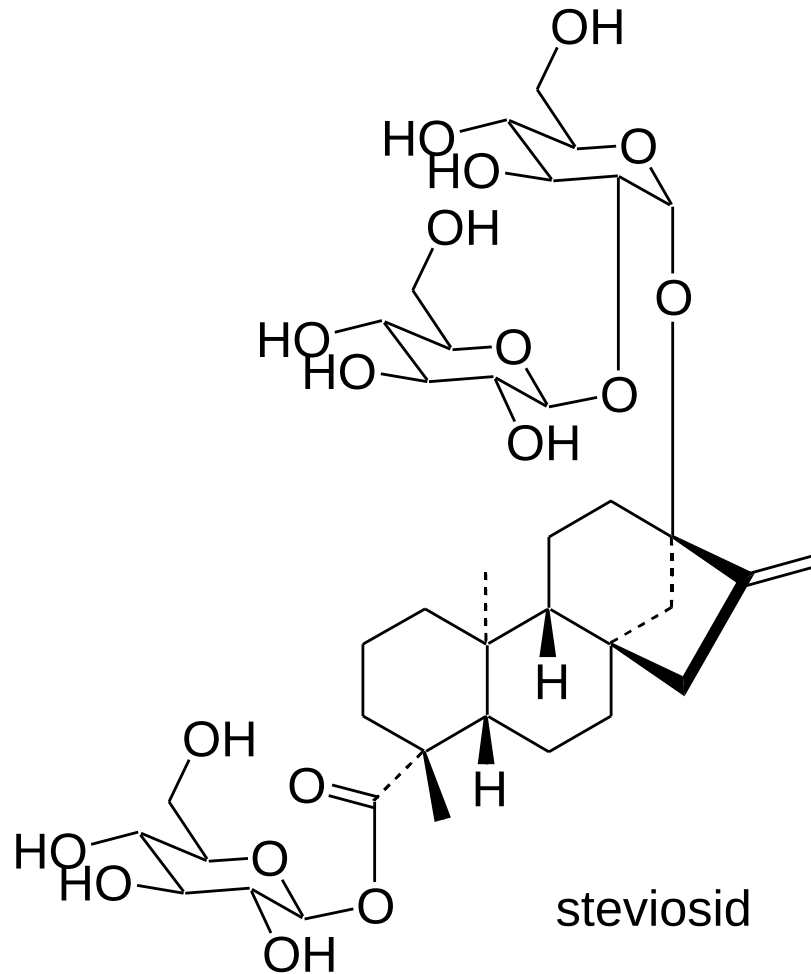
tisy, jedovaté

prototyp nového chemoterapeutika

baccatin

Diterpenoidy - steviosid

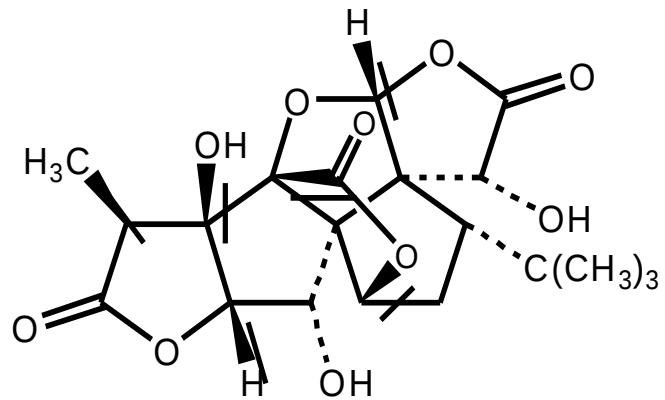
Stevia rebaudiana
200 x sladší než sacharosa

Extrakt ze Stevie:

- je 200-300-krát sladší než cukr
- odtučňuje
- užívá se při redukčních dietách
- pomáhá udržovat v rovnováze cukr v krvi a játrech
- podporuje činnost slinivky břišní
- vyrovnává krevní tlak
- podporuje dobré trávení
- napomáhá buněčnému metabolismu
- zvyšuje mentální aktivitu
- prokazatelně snižuje únavu a únavový syndrom
- snižuje touhu po tabáku a alkoholických nápojích
- reguluje bakterie v ústní dutině. likviduje karies
- má antibakteriální, protiplísňové a protivirové a protizánětlivé účinky
- je vynikající na zranění
- urychluje hojení (nezůstávají jizvy)
- léčí kožní problémy, je účinně aplikovatelné na akné, dermatitis, ekzém, atd.
- úspěšně se dá použít jako pleťová maska
- nahrazuje všechna umělá sladidla
- **na rozdíl od umělých sladidel nemá karcinogenní účinky**
- na rozdíl od bílého cukru nepřispívá k artróze
- na rozdíl od bílého cukru se neukládá v těle v podobě tuku

Ginkgolidy

Ginkgolide B

Antioxidant, inhibuje PAF

Sesterterpeny

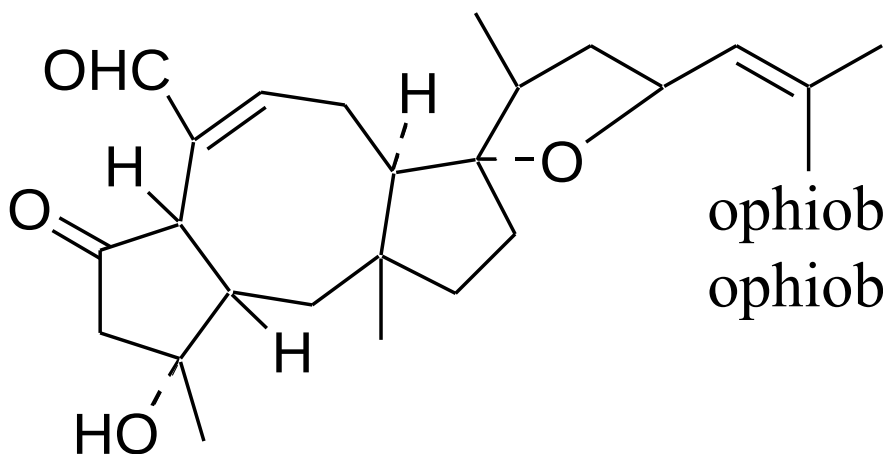
5-isoprenových jednotek, 25 uhlíků, spojení
hlava-pata

acyklické, cyklické, často furanové kruhy

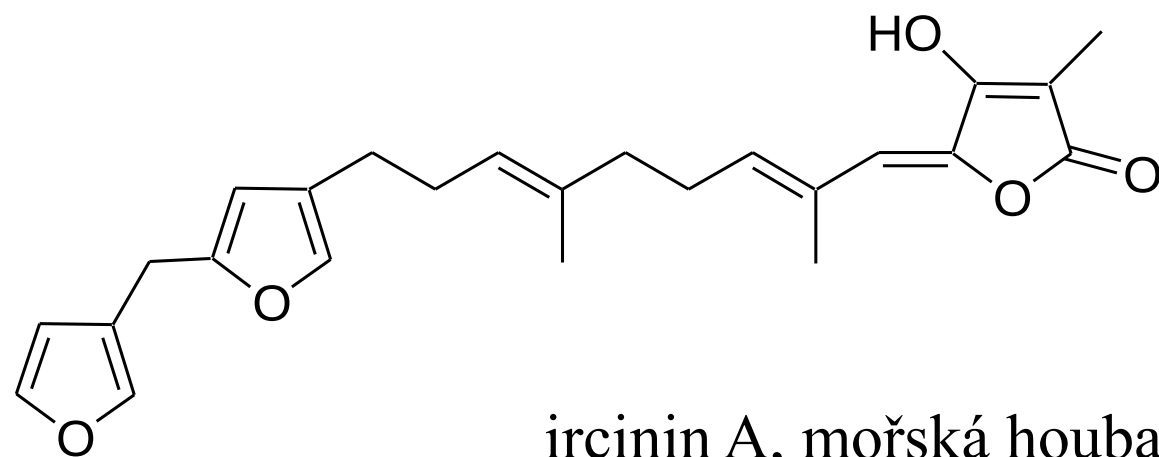
nejpozději identifikované terpenoidy, poměrně
vzácně se vyskytující

většinou toxické metabolity bezobratlých,
patogenní houby (rostlin), lišejníky, hmyzí
sekrety

Příklady sesterpenoidů

ophiobolin A, 1. izolovaný sesterpen (1965),
ophioboliny z patogenních hub, fytotoxické

ircinin A, mořská houba *Ircinia oros* (houba šedá),
in vivo degradace na furanoterpeny C₂₁

Triterpenoidy

6-isoprenových jednotek, 30 uhlíků, základní uhlovodík skvalen tvoří 2 spojené molekuly farnesyl difosfátu, další skelety vznikají jeho cyklizací (cyklizace neprobíhá na fosforylovaných formách)

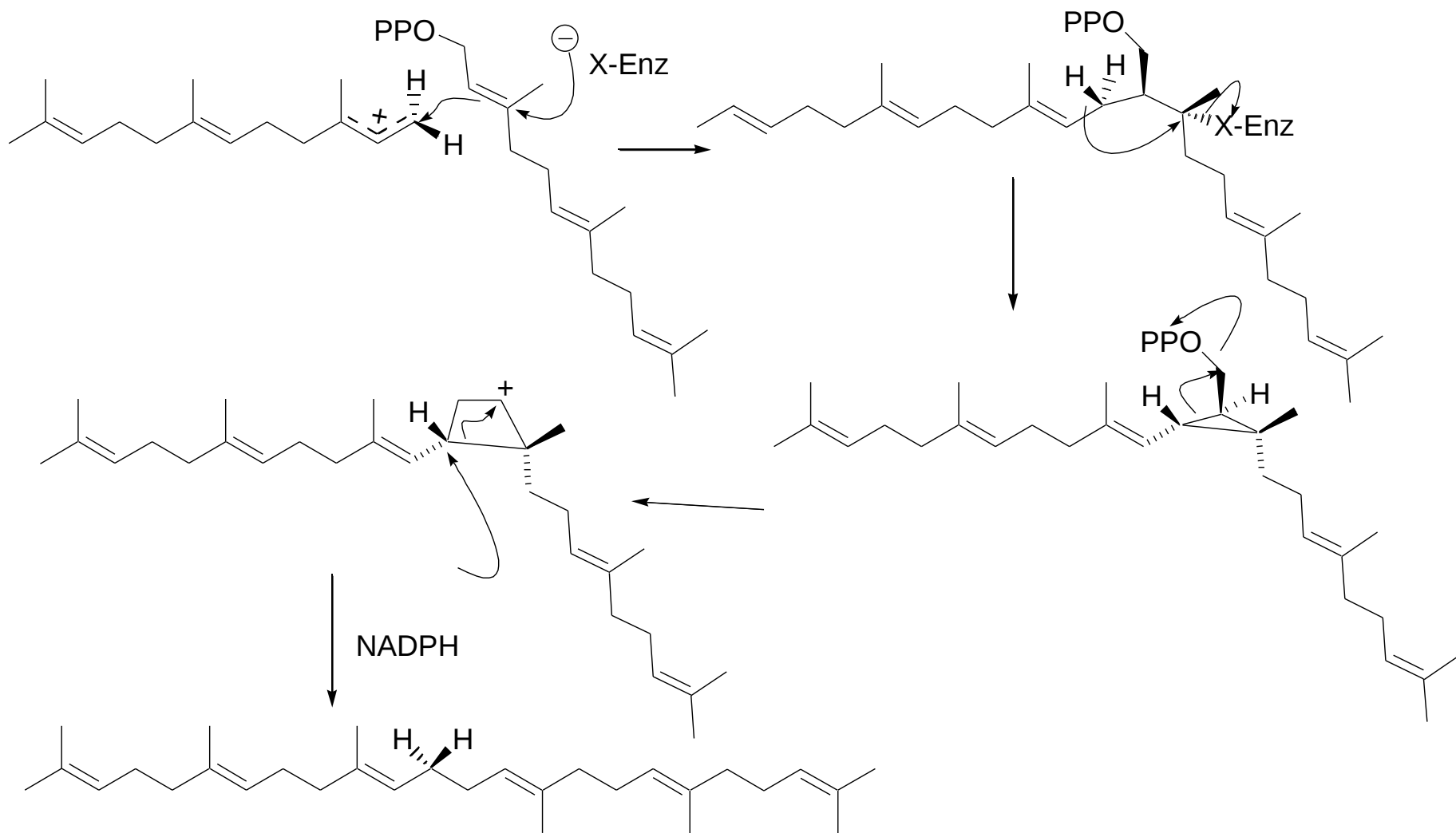
největší skupina isoprenoidů, prekursory steroidů
Zatím nalezeno více než 20 000 různých triterpenoidů

rostlinné: ve většině rostlin (volné, estery, glykosidy)

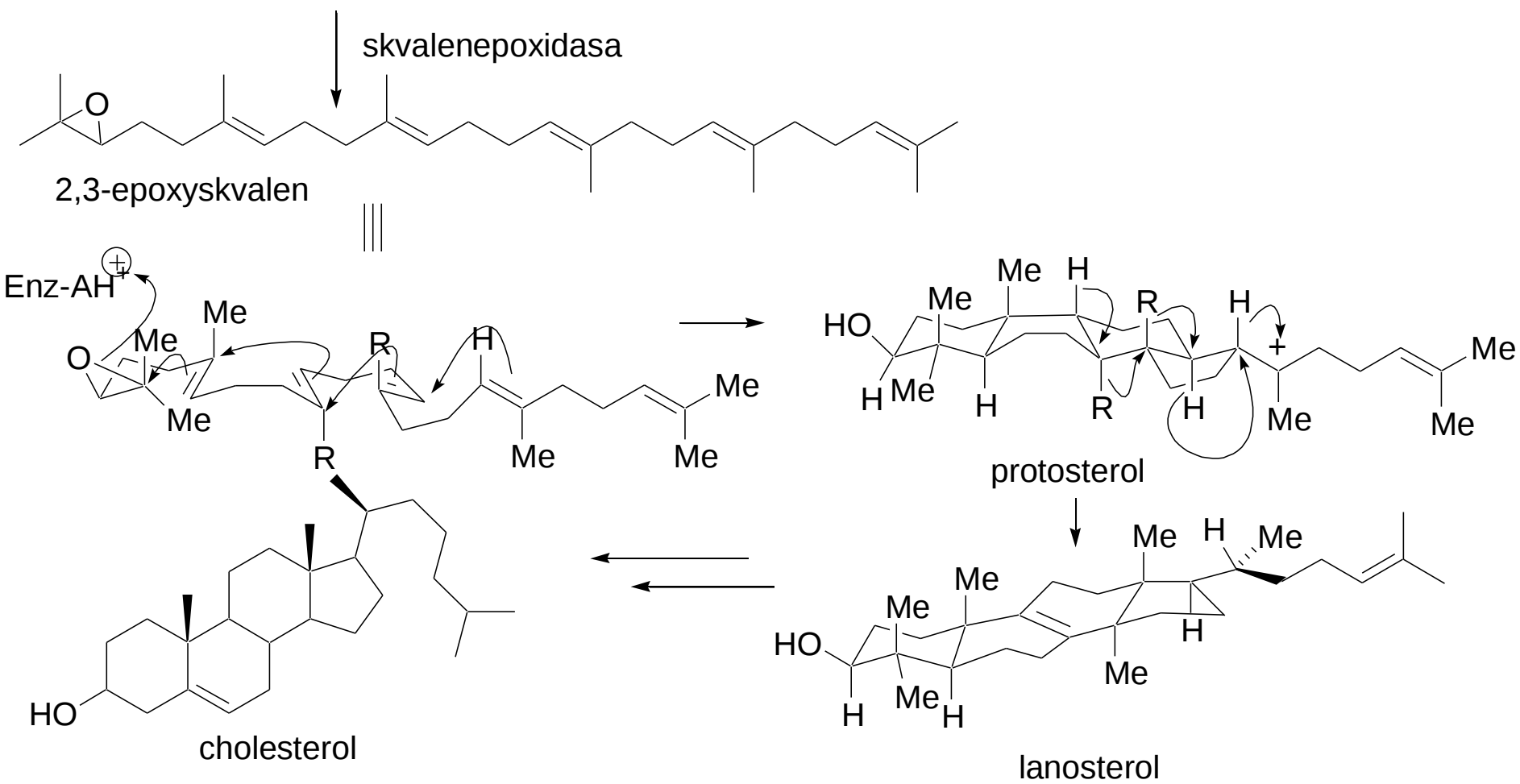
živočišné: skvalen, lanosterol atd.

mikrobiální: ergosterol, hopanoidy

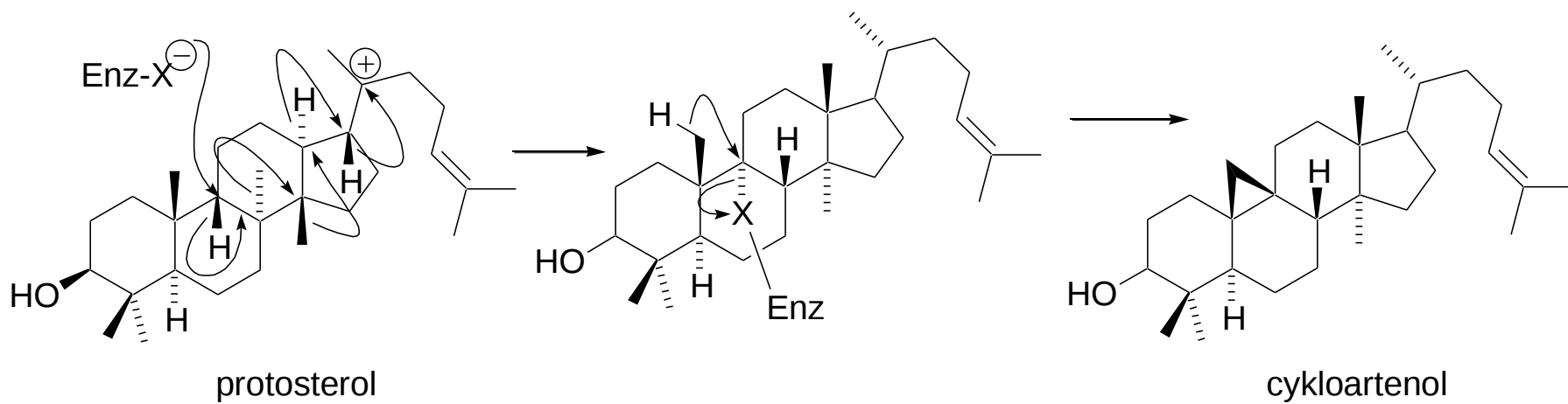
Biosyntéza skvalenu

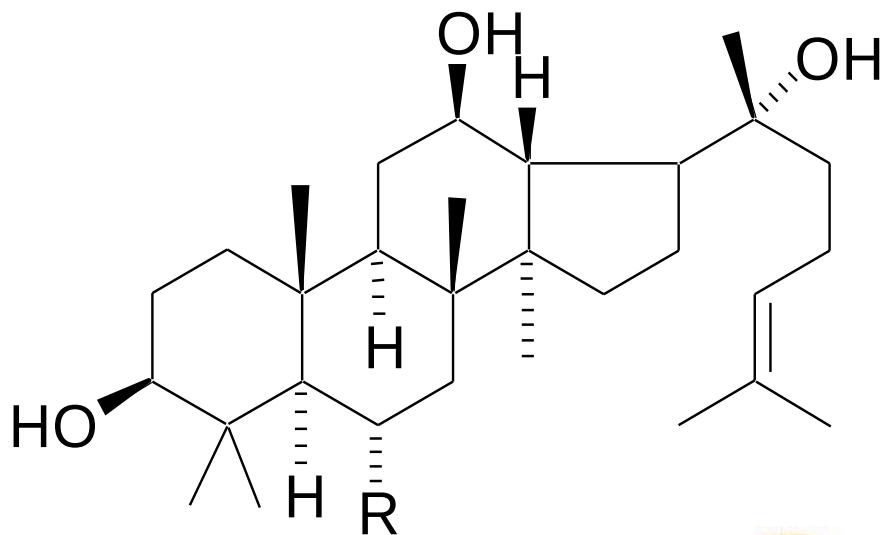
Cyklizace skvalenepoxidu

Cykloartenol

Příklady triterpenoidů

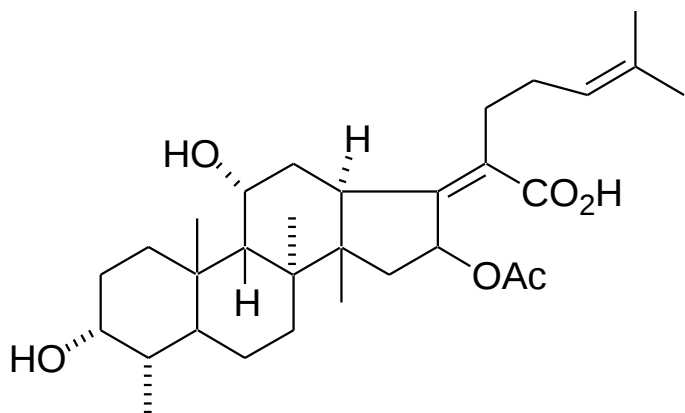

ginsenosidy – glycosidy
mono- či disacharid (3, 20)
(*Panax ginseng*)

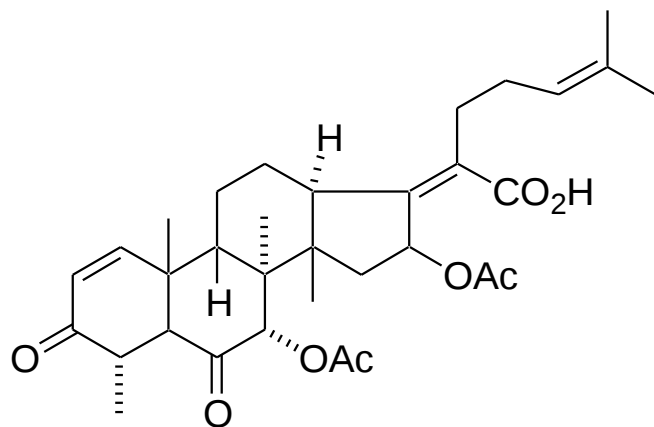
R = H: protopanaxatriol
R = OH: protopanaxatetrol

Další triterpenoidy

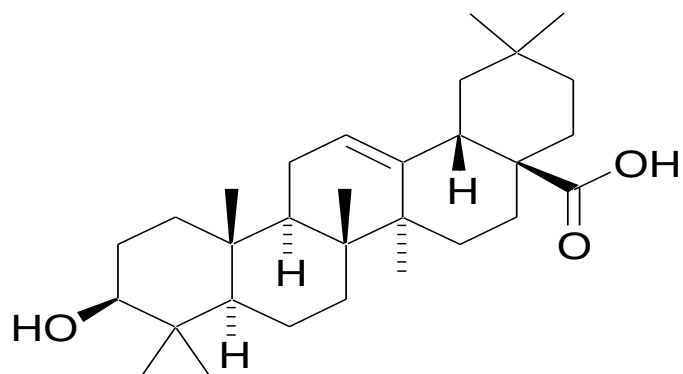

kyselina fusidová: *Fusidium coccineum*, antibiotikum

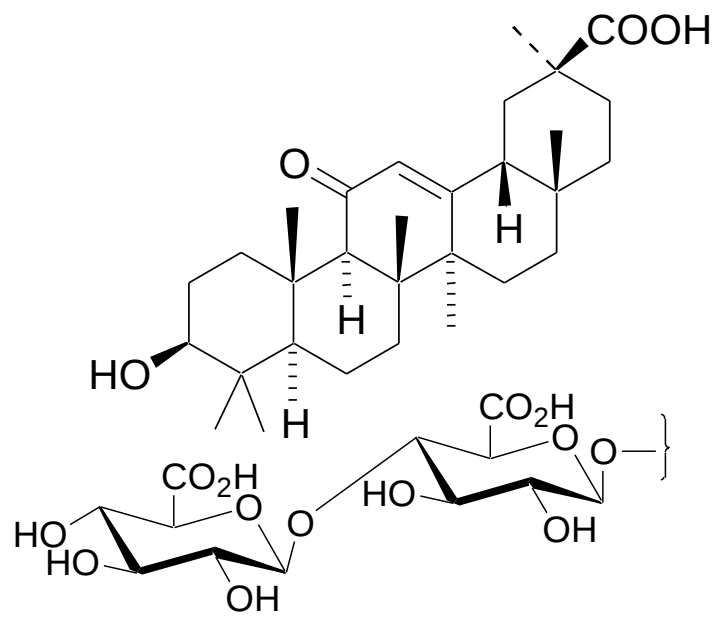

kyselina helvolová: *Sarocladium oryzae*
antibiotikum

Pentacyklické triterpenoidy

kyselina oleanolová,

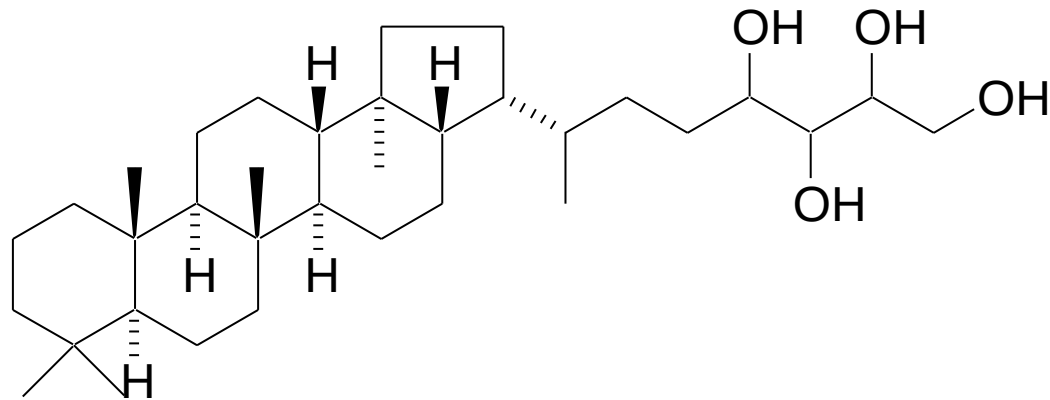

kyselina glycyrrhetová,
glycyrrhizin (*Glycyrrhiza glabra*),
sladidlo, antialergikum, protinádorová
aktivita, součást léků proti žaludečním
vředům, 11-deoxy – antivirová aktivita

Lékořice lysá (*Glycyrrhiza glabra*)

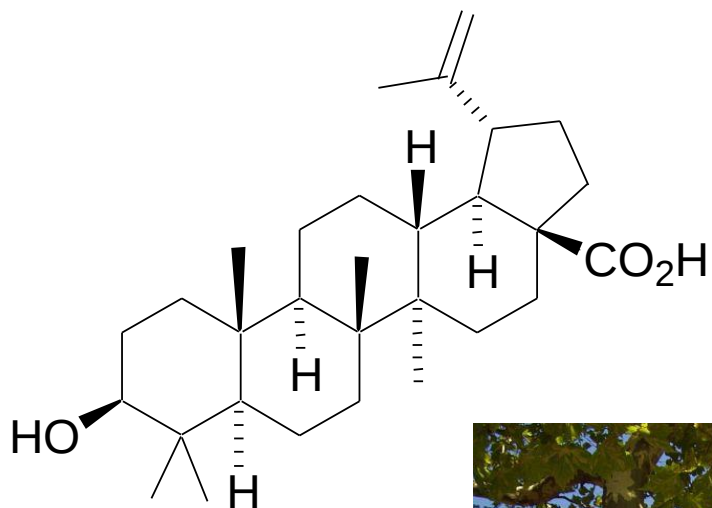
Hopanoidy

Bakteriohopantetrol

v Bacillus acidocaldarius

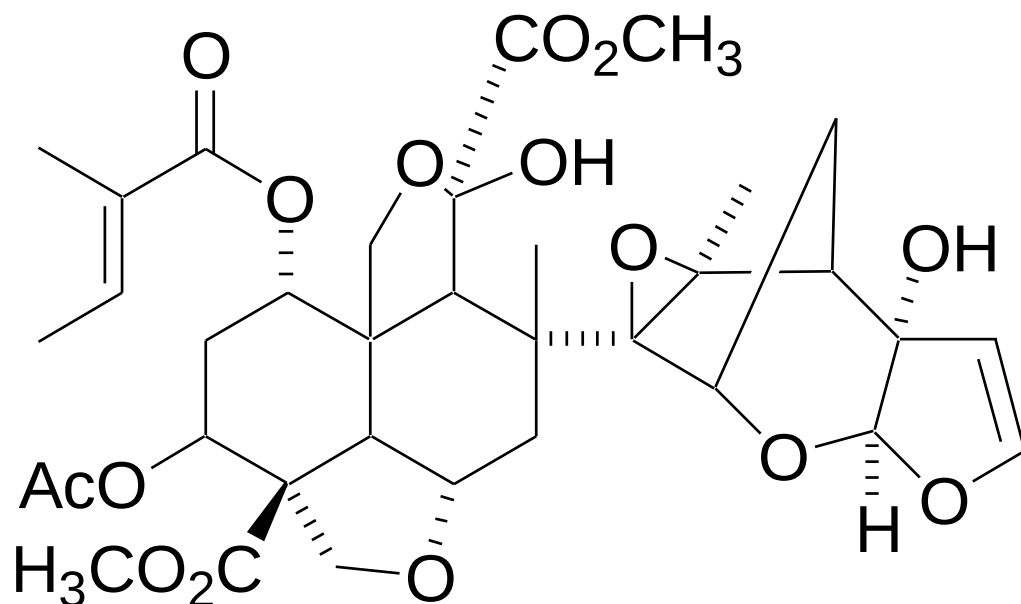
Pentacyklické triterpeny

kyselina betulínová
3 % v kůře platanu
cytotoxická a anti-HIV

Neobvyklé struktury

azadirachtin:
Azadirachta indica,
(neem tree),
protipožerový,
odpuzuje saranče

Tetraterpenoidy

8-isoprenových jednotek, 40 uhlíků, 2 molekuly geranygeranyldifosfátu spojené „hlava-hlava“ tvoří základní uhlovodík

a) karotenoidy

1. izolovaný karoten z mrkve

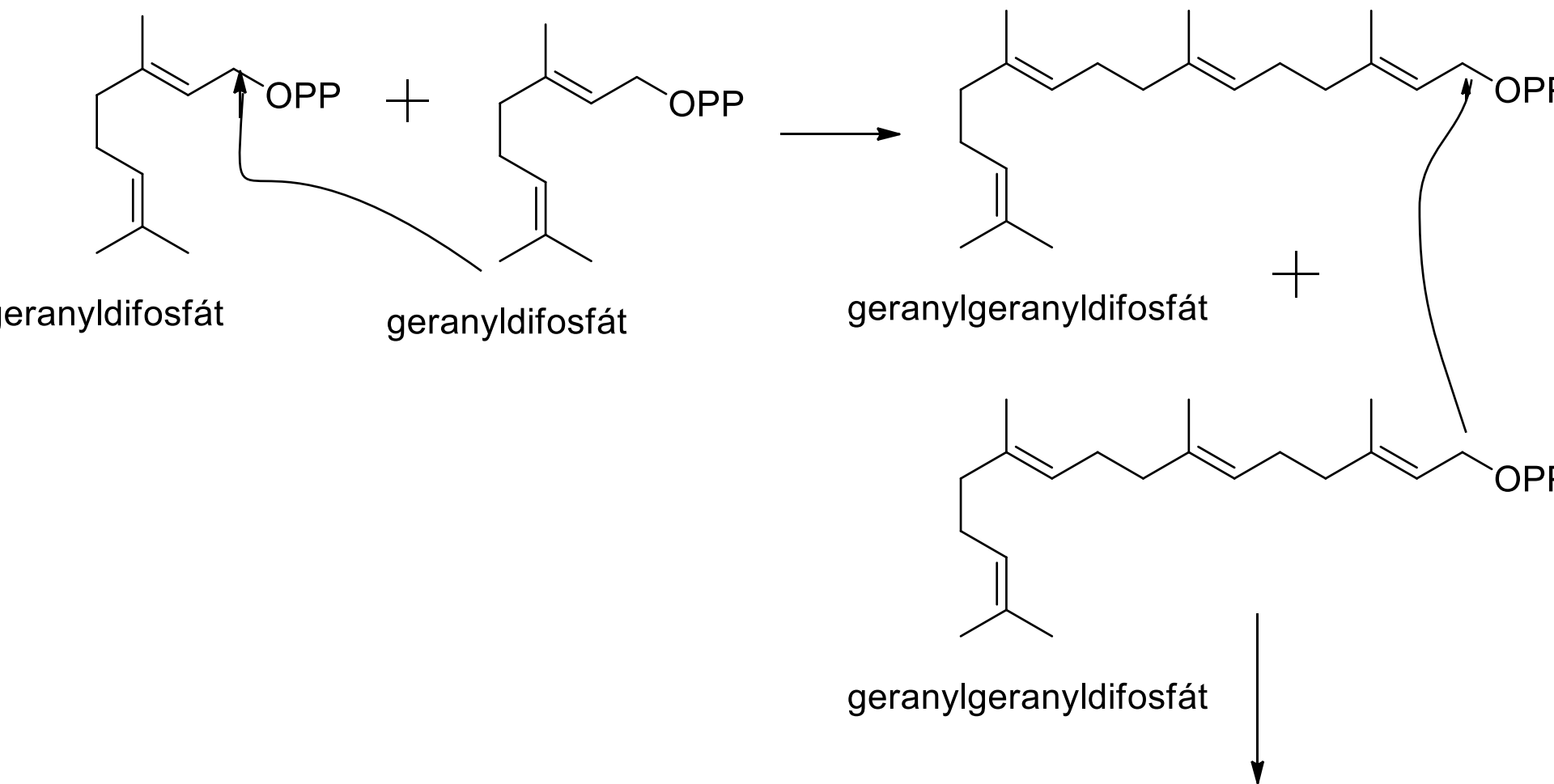
b) polycyklické tetraterpenoidy

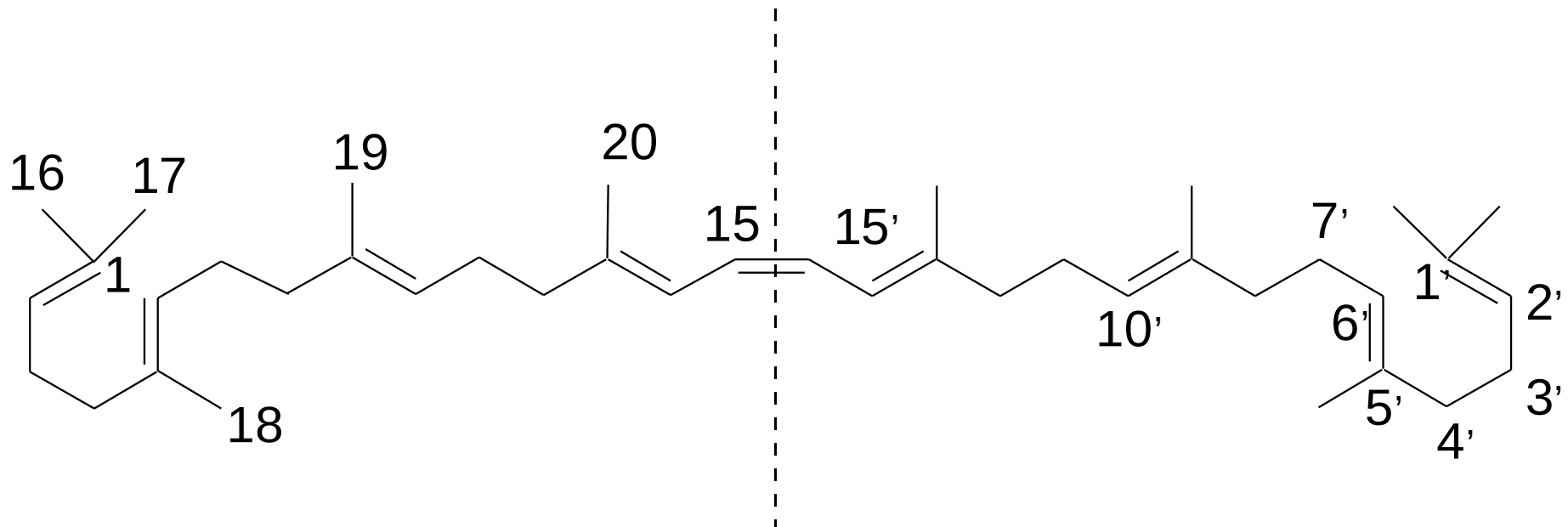
Karotenoidy – vlastnosti - struktura

- krystalické látky, konjugovaný systém dvojných vazeb – chromofor pro viditelnou oblast (barvy žlutá – červená)
- alifatické převážně all-trans
- alifatický řetězec zakončený 1 – 2 cykly (C_5 , C_6)
- symetrická molekula (spojení hlava-hlava)
(číslování: 1. polovina pouze čísla; 2. polovina čárkovaně)

Spojování isoprenoidních jednotek

Číslování karotenoidů

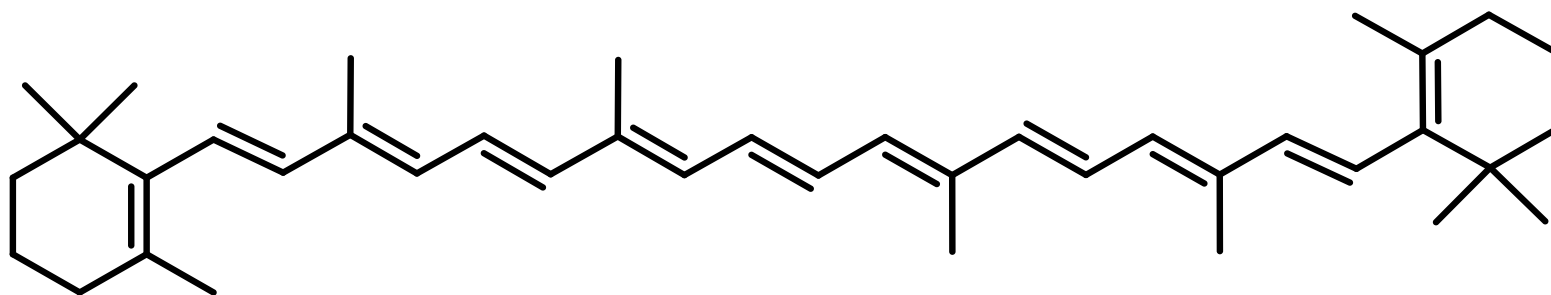
fytoen

rajčata

Karotenoidy – chemické vlastnosti

- snadná oxidace *in vivo* i synteticky
 - zavedení hydroxylové, karbonylové i karboxylové skupiny
 - allenové, alkinové i cyklopropanové uspořádání
- vyskytují se volné i jako estery mastných kyselin (palmitová) nebo glykosidy (v bakteriích a řasách)

Charakteristické strukturní znaky karotenoidů

40 uhlíků

Systém konjugovaných dvojných vazeb

Konfigurace dvojných vazeb trans

Cykly na koncích

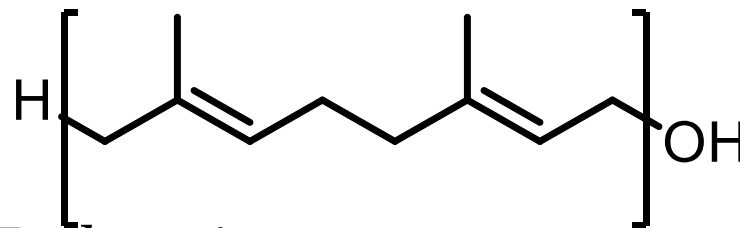
Polyprenoly

(polyprenoidy i oligoprenoidy)

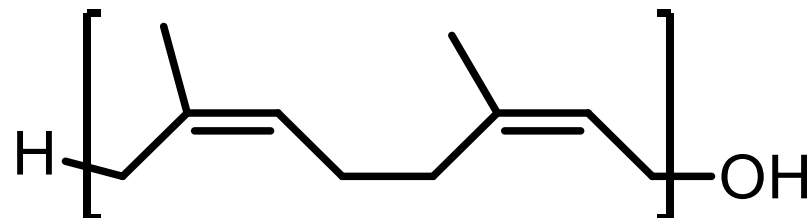
- **$n \approx 100$,**
- **betulaprenoly: 6 – 9 jednotek, (*Betula pendula*, *Gingo biloba*)**
- **kastaprenoly: 11 – 13 jednotek, (*Aesculus hippocastanum*)**
- **bakteriální prenoly: *trans* i *cis***
 - **3 – 4, 7 – 18**

Polyterpenoidy

- $5 \times 10^5 - 2 \times 10^6$

- gutaperča (balata) – *trans* – *Palaquium gutta*,
Mimusops balata

- kaučuk – *cis*- *Hevea brasiliensis*, *Taraxacum kok*
saghyz, 1800 druhů vyšších rostlin

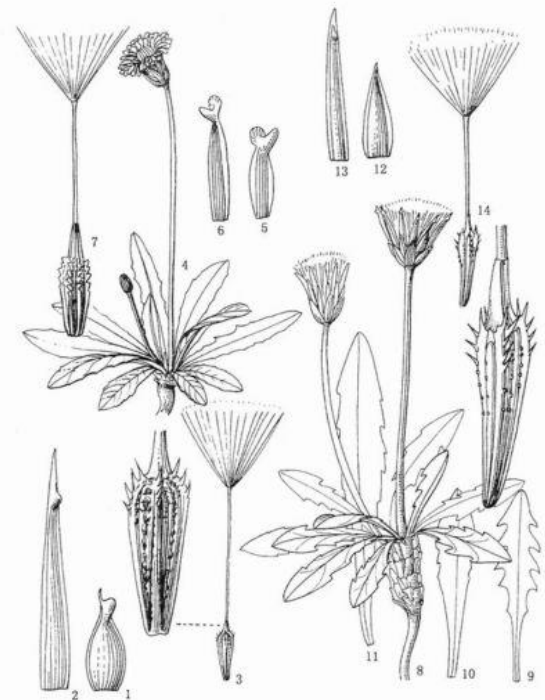
Palaquium gutta
Malajsie

Mimusops balata
Jižní Amerika

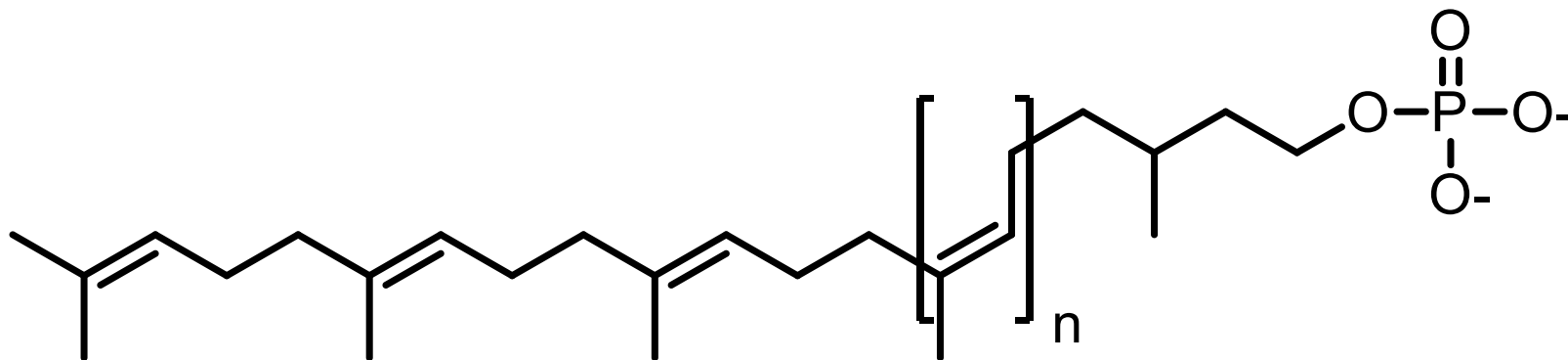
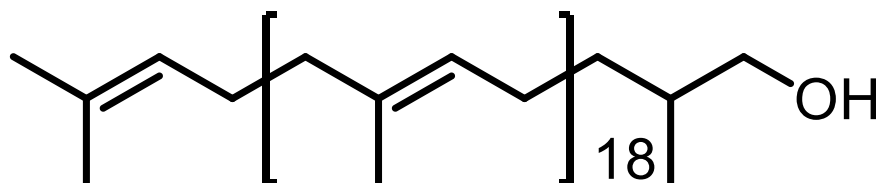
Hevea brasiliensis
Brazílie

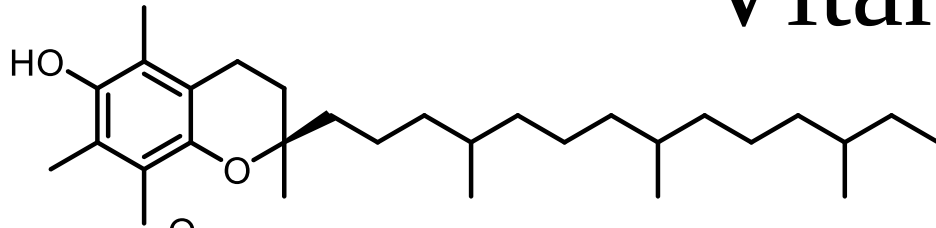
图版17 1—3. 阿尔泰蒲公英 *T. altaicum* Schischk.; 1. 总苞片; 2. 瘦果; 4—7. 橡胶草 *T. kok-saghyz* Rodin; 4. 植株; 5. 总苞片; 6. 瘦果; 8—14. 冀鲁蒲公英 *T. qingae* D. T. Zhai et Z. X. An; 8. 植株; 9—11. 几种叶形; 12. 总苞片; 13. 瘦果; 14. 瘦果。(张荣生绘)

Taraxacum kok-saghyz
Kavkaz

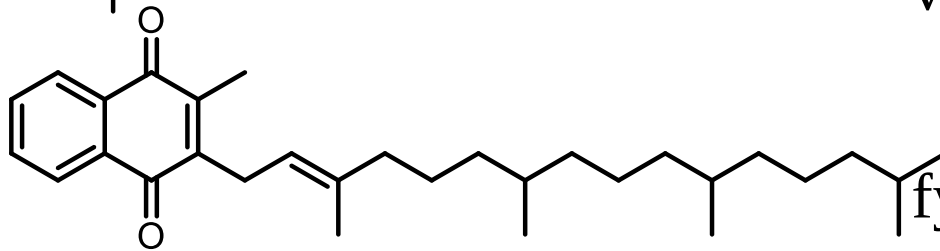
Dolichol

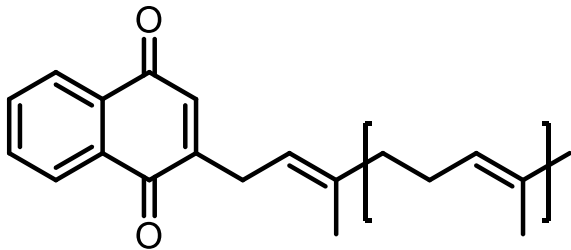
Vitaminy

vitamin E, α-tokoferol

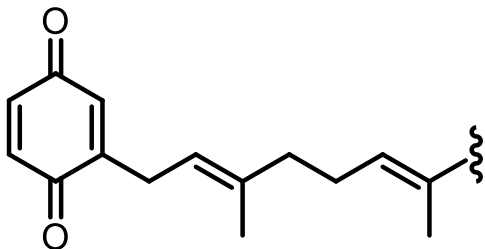

fylochinon – rostliny – k₁

menachinon – živočichové – k₂

6,7.. prenyl. jednotek, nezbytný pro
karboxylaci kyseliny glutamové
γ-karboxyglutamová kyselina váže
Ca²⁺ - srážlivost krve

Q-10 – 10 prenylových jednotek